

Vallási motívumok Szombathelyi Ferenc vezérezredes katonai vezetői pályaképében

Ahhoz, hogy a címben jelzett képet – a teljesség igénye nélkül – ki tudjuk bontani, szükséges a korszak másik nagy szellemi befolyásoló tényezőjének, a szinte mindent átható politikának a katonai hivatásban játszott szerepét is megvizsgálnunk. Arra érdemes fókuszálni, hogy az egyre inkább antihumánussá váló politikai ideológiák mennyiben szakadtak el a korábbi vallási befolyásoktól, mennyiben torzították azokat, vagy kerültek éles ellentétbe velük. Korábban már foglalkoztam Szombathelyi Ferenc vezérezredes és a politika viszonyának bemutatásával,¹ így jelen tanulmányban csak a vallási meggyőződésének vizsgálatára, illetve annak a politikai meggyőződésével való kapcsolódási pontjaira fókuszálok. A terjedelmi korlátokat figyelembe véve csak néhány, általam igen jellemzőnek gondolt epizód és motívum bemutatására szorítkozhatok.

Szombathelyi Ferenc 1887-ben született Győrött római katolikus családban. Eredeti neve Knausz Ferenc volt. Édesapja Knausz Ferenc cipész, sváb származású, édesanyja Szombathelyi Anna. Szombathelyi 1902-ben került a pécsi magyar királyi honvéd hadapródiskolába.² 1906. augusztus 18-án avatták hadapród-tisztthelyettessé, és szolgálattételre a nyitrai 14. honvéd gyalogezredhez osztották be. 1907. november 1-től hadnagy, 1910. október 1-jétől Budapestre vezényelték a honvéd felsőbb tiszti tanfolyamra, amelyet 1911 augusztusában fejez be „igen jó” minősítéssel, majd 1911. októbertől 1914. augusztusig a bécsi császári és királyi hadiiskola hallgatója volt, azaz vezérkari képeztést szerzett.

A Monarchia tisztikarával szembeni legfontosabb elvárás a pártok- és nemzetekfelettség, valamint az uralkodóházhoz való feltétlen hűség volt.³ Ami összetartotta ezt a társadalmi csoportot, az a hivatástudat volt.

„A tisztikar egyidejűleg volt zárt és nyitott intézmény: zárt, mert a tisztek gyakorta maguk is tisztek fiai, akik politikai elszigeteltségben éltek, szolid kasztot és körülhatárolt érdekcsoportot alkottak, és mert az alsóbb néprétegekből származó tisztek – akik mindenkor jelentős számú csoportként voltak jelen – rendkívül erősen kötődtek a hadsereghez, amely ranggal és különleges társadalmi státusszal ruházta fel őket. Ugyanakkor nyitott is volt ez a tisztikar, mert a hivatásos tisztek készségesen befogadták a Monarchia számtalan

¹ Kaló József: Egy politizáló tisztikar iránytűt veszít és szerencsétlen embertársaság lesz – Szombathelyi Ferenc vezérezredes viszonya a politizáló tisztekhez. In Ekert Mária – Molnár Attila Károly (szerk.): *Eszme és történet*. Budapest, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, 2014. 93–115.

² Ezt az iskolatípust általában azok választották, „akiknek a szülei túlságosan szegények voltak egy polgári középiskola tandíjának megfizetésére”. Deák István: *Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918*. Budapest, Gondolat, 1993. 117.

³ Hajdu Tibor: *Tisztikar és középosztály*. Budapest, História – MTA Történettudományi Intézete, 1999. 14–15; Ács Tibor (szerk.): *A magyar katonai gondolkodás története*. Budapest, Zrínyi, 1995. 108.

nemzetiségének tanult rétegeiből származó sok ezernyi tartalékos tisztet, akikről szellemi ösztönzést is kaptak.”⁴

Szombathelyi is a fentiek szerint szocializálódott, azzal a különbséggel, hogy a tisztikar kasztszellemét nem tette a magáévá, egész életében büszke maradt alacsony származására. „Tele volt gúnnyal az »urak« felé. Az arisztokratákat, dzsentriket, nagytőkéseket leszólta. Mindig büszkén emlegette alacsony származását: apja kisiparos volt. »Mit jelent az, hogy ki milyen ágyban született?« – mondta, vagy: »Az én édesanyám nagyon egyszerű asszony volt, de előkelőbben és nemesebben gondolkodott, mint egy grófnő.«” Már, mint a Ludovika Akadémia parancsnokánál,

„egy ízben megjelent a Honvédelmi Minisztérium nevelésügyi osztályának vezetője, és közölte, hogy a kormányzó az akadémiára kerülők származásának gondos vizsgálatát óhajtja. Sápadt dühvel, szótlánul hallgatta. Amikor elment, kitört: »Azt hiszi a kormányzó úr, hogy azokból lesz a legjobb katona, akik a farukon hordják a kamarási jelvényt. Hát én mi vagyok? Én nem vagyok jó neki, mert szegény ember fia vagyok.«”⁵

Saját leírásában is hivatkozik rá, hogy a népből származik, és a saját erejéből küzdött fel magát.⁶

Azt nem tudjuk, hogy a család milyen és mekkora szerepet játszott hitéletének alakításában, de a szülőkre, különösen az édesanyjára vonatkozó, fentebb idézett mondatokból következtethetünk annak vallásos gondolkodására, humanitására.

Az 1918–1919-es évek eseményei, a háborús összeomlás, az őszirozsás forradalom, valamint a Tanácsköztársaság történései robbanásszerű változást hoztak a tisztikar és a politika viszonyában. A Károlyi Mihály nevével fémjelzett polgári demokratikus időszakról a tisztek első benyomása a kaosz, a rend felborulása és az általános hadsereg-és tisztellenesség volt.⁷

Változást jelentett a Tanácsköztársaság 1919. márciusi kikiáltása, illetve a Vörös Hadsereg felállítása. A meginduló hadműveletekben a tisztek többsége a haza védelmét, az aktív honvédelmet látta, és ezért vállaltak szolgálatot önként a Vörös Hadseregben. A politikailag iskolázatlan katonákat váratlanul érte az új szellemi áramlatok megjelenése és ezek erős szociális követelései, illetve ígéretei mély benyomást tehettek a többségében kispolgári, értelmiségi származású, alapvetően vagyontalan családokból származó tisztekre.⁸

A Horthy-korszakban, az 1922. január 4-én megalakult Magyar Királyi Honvédségben az elvek szintjén igyekeztek visszatérni az apolitikus magatartás megköveteléséhez, ez volt az elvárás a tisztekkel szemben. A fegyelem helyreállításának és megszilárdításának legfontosabb elemeként rendeletek és parancsok tucatjai láttak napvilágot, amelyek

⁴ Deák (1993) i. m. 21.

⁵ Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronköhidáig, 1–2. kötet*. Budapest, Magvető, 1978. 285.

⁶ ÁBTL V-101594/1. Szombathelyinek a vádirathoz írt észrevételei. 7.

⁷ Kádár (1978) i. m. 68–73; Szakály Sándor: *Hadsereg, politika, társadalom*. Budapest, Lánchíd, 1991. 22.

⁸ Szakály (1991) i. m. 21–23.

tiltották a tisztikar tagjainak politizálását. Mindez kiegészült az egész társadalmat átható nacionalista neveléssel és a revíziós gondolattal, amelynek alapja a honvédség lett volna.⁹

A keresztény-nemzeti kurzus időszakában ugyancsak elvárás volt a keresztény hit legalább külsőségeiben megnyilvánuló gyakorlása, amelynél Szombathelyi Ferenc jóval mélyebb átéléssel gyakorolta hitét, amint ezt a későbbi példák alapján látni fogjuk.

Jelentős változást hozott a tisztikar és a politika viszonyában Gömbös Gyula¹⁰ honvédelmi minisztersége, majd miniszterelnöksége. Gömbös nézetei és ennek a tisztképzésben való megnyilvánulása hatására mind többen képzeltek a fiatal vezérkari tisztek közül, hogy az ország vezetését hivatottak átvenni, azaz a katonai pálya mellett vagy helyett politikait is építeni kezdtek.¹¹ Ez döntő változás volt az Osztrák–Magyar Monarchia hagyományaihoz képest, amely a teljes politikamentességet várta el a tisztikartól. Az 1930-as évek elejétől felnövekvő új tiszti nemzedék egy része azonban konkrét politikai célokkal, államvezetői ambíciókkal lépett fel. A korszellemnek megfelelően a fiatal tiszteket megérintő eszmeáramlat a szélsőjobboldalról érkezett. Ahogyan Bethlen István írta 1944-ben:

„Gömbösnek még egy nagy tévedése járult ahhoz hozzá, hogy közéletünkben a jobboldali radikalizmus, a gyűlölködő antiszemitizmus és rajtuk keresztül a nemzetiszocialista ideológiák tért foglaljanak. Ő volt az, aki alatt a magyar tisztikar körében a politizálás kezdetét vette. Gömbös, mint vérbeli katona, sok tiszttársát a civil kormányzatban fontos ügköröknek állította az élére, vagy őrszemként helyezte el őket egyes reszortminisztériumok kebelében. Ez már önmagában is, miután az így elhelyezettek nézve az új állás és a szélesebb munkakör váratlan előlépést is jelentett, azt eredményezte, hogy ambiciózus tisztek, hogy magukra vonják a politikát irányító miniszterelnök figyelmét, kezdték felismerni magukban a politikai pályára való rátermettséget és politizálni kezdtek.”¹²

A politizálási hajlandóság egyszerre jelentkezett bel- és külpolitikai kérdésekben, amelyek összefüggtek. A németbarátság hagyományos orientációnak volt tekinthető a honvédség berkeiben, és röviden a következő tényezők táplálták: az Osztrák–Magyar Monarchiából hozott hagyományok (azaz a német–magyar történelmi egymásrautaltság tétele), az I. világháborús fegyverbarátság emléke, a katonai kérdésekben vallott német felsőbbrendűség és a közös cél a versailles-i békerendszer felszámolásában. Ehhez társultak a harmincas évek elejétől-közepétől a felemelkedő Harmadik Birodalom sikerei, amelyek eredményes recepttel kecsegtettek a Horthy-korszak Magyarországnak kiáltó társadalmi, gazdasági, haderőfejlesztési bajaira.

Különösen igaz volt a szélsőséges politizálási hajlandóság elterjedése a tisztképző intézményekben, azaz a Ludovika Akadémián és a Hadiakadémián. Az 1930-as évek közepétől egyre több oktató hangoztatott nemzetiszocialista vagy nyilas eszméket magánbeszélgetéseikben, és hallgatóikat is ilyen irányban igyekeztek befolyásolni.

⁹ Szakály Sándor: *Honvédség és tisztikar 1919–1947*. Budapest, Ister, 2002. 36–37.

¹⁰ Gömbös Gyula (1886–1936) vezérkari tiszt, politikus, honvédelmi miniszter (1929. november 11. – 1932. november 1.), miniszterelnök (1932. október 1. – 1936. október 6.).

¹¹ Kádár (1978) i. m. 242–244.

¹² Bethlen István: *Bethlen István emlékirata*. Budapest, Zrínyi, 1988. 129–130.

„Előadásaikba beleszótták politikai mondanivalóikat, odavetett és a fogékony fiatalokra hatással levő megjegyzésekkel szították a zsidógyűlöletet, propagálták a német nemzetiszocializmus sikereit.” Ez a tendencia folytatódott, olyannyira, hogy Beregfy Károly¹³ hadiakadémiai parancsnoksága idején a hallgatókat presszionálták a titkos nyilas párttagság felé, és tagdíjat is fizettettek velük.¹⁴

Erre az időszakra, egészen pontosan az 1936 és 1938 közötti évekre esik Szombathelyi Ferenc Ludovika Akadémia parancsnoki működése, így elsőként szembesült az éledező politizálási hajlandósággal. Egyértelműen elutasító volt ezzel a jelenséggel szemben, és mint akadémiaparancsnok „a fel-felbukkanó politizálásnak a legerélyesebb rendszabályok alkalmazásának kilátásba helyezésével vetett véget”.¹⁵ Amikor jelentést kapott, hogy „esténként, vacsora után a hallgatók egy része a kaszinóhelyiségben gyülekezik, és ott közülük kikerülő szónokok szélsőjobboldali politikai beszédeket tartanak”, meglepetésszerűen megjelent az egyik ilyen összejövetele, és végighallgatta a szónokot. Az előadás után keményen lehordta a jelenlévőket, és megtiltotta az ilyen összejövetelek megtartását. Kifejtette, hogy „egy katonaiskola hallgatói beszéljenek katonai témákról. A katonaerényeket hangsúlyozta, mint minden lehető alkalommal, köztük említette a katona kitartását is a harcban.” Hogy ekkorra már mennyire elterjedt volt a kettős beszéd, illetve a nyilas jelszavak áthallásos használata, mutatja, hogy a Szombathelyivel együtt a gyűlésen megjelent Kádár Gyula¹⁶ oktató, másnap találkozva az egyik, előző este jelen lévő fiú apjával, a következőket hallotta tőle:

„»Nagyszerű ember ez a Szombathelyi – mondta. – Hallom, hogy milyen keményen lehordta tegnap a gyerekeket, persze nem is tehetett mást. De a végén azt mondta: kitartás. Ebből mindent megérthettek.« Elámult, amikor elmondtam neki a valóságot. »Szóval ti csakugyan nem vagytok Szálasi¹⁷ hívei?« A jobboldali érzelmű tisztek és tanárok kiélezték a kérdést: »Mi az, az akadémián tilos a hazafias nevelés?«”¹⁸

A szélsőjobboldali eszmék túltengése mellett egyéb áramlatok is feltűntek a Ludovika Akadémián, azonban Szombathelyi ezeket is elítélte, a hagyományos tiszti értékrendhez ragaszkodva. Az akadémián működő Kossuth Irodalmi Kör a hagyományos irodalmi kérdések mellett a népi írók műveinek hatására politikai, gazdasági kérdésekkel is foglalkozott, és nézeteiket, gyűléseiket a Ludovika éttermének faliújságján is népszerűsítették.

¹³ Beregfy Károly (1888–1946) vezérezredes. 1939–1941 között a Hadiakadémia, 1941–1943 között a debreceni VI. hadtest, 1943–1944 között az 1. hadsereg parancsnoka. A nyilas hatalomátvételt követően honvédelmi miniszter, vezérkarfőnök és a honvédség főparancsnoka.

¹⁴ Kádár (1978) i. m. 1. k. 277–278, 287; 2. k. 767.

¹⁵ Gosztonyi Péter: *Szombathelyi Ferenc visszaemlékezése 1945*. Budapest, Zrínyi, 1990. 9.

¹⁶ Kádár Gyula (1898–1982) vezérkari ezredes. 1933 és 1939 között a Ludovika Akadémia tanára.

¹⁷ Szálasi Ferenc (1897–1946) vezérkari őrnagy. 1935-ben elhagyta a honvédséget és politikai pályára lépett. A Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom megalapítója és vezetője. 1944. október 16. és 1945. március 28. között Magyarország Nemzetvezetője, azaz egy személyben állam- és kormányfője. Érdekességképpen jegyezzük meg, hogy Szálasi is erős vallásos meggyőződéssel rendelkezett, azonban ennek elemzésébe jelen tanulmány keretei között nem bocsátkozhatunk.

¹⁸ Kádár (1978) i. m. 1. k. 287.

„Grafikonok, diagramok, rövid, tömör fogalmazású ténymegállapítások jelentek meg. [...] Parázs viták alakultak ki közöttünk a társadalmi változások, a gazdasági szerkezet reformja, a radikális földbirtokrendezés stb. szükségessége, vagy épp a jelenleg uralkodó állapotok megszilárdítása, konzerválása tekintetében. [...] Az akadémikusok leg többje – akikről pedig csak kevesen tételeztek fel komolyságot, felelősségérzetet a közügyek iránt – igen nagy érdeklődést tanúsított a hirtelen reflektorfénybe került súlyos problémák iránt.”¹⁹

Ezen témák megbeszélésére egy vasárnap délelőttre nyilvános vitát hirdettek meg az akadémia egyik előadótermébe, amelyet zsúfolásig megtöltöttek az előadók. A vitaindító előadást az egyik akadémikus hallgató tartotta „arról, hogy a mezőgazdasági művelés alatt álló terület hány százaléka van a maroknyi mágnás, illetve az egyház kezén, és milyen elenyésző darabkán kell osztozni a milliányi parasztnak, törpebirtokosnak.”²⁰ Ekkor váratlanul megjelent Szombathelyi Ferenc gyalogsági tábornok, akadémiaparancsnok, és egyenesen az emelvényre menve félretolta a megszeppent előadót. Az ekkor mondottak olyannyira kifejezik Szombathelyinek a politizáló katonákról alkotott véleményét, hogy érdemes az epizódot megörökítő tanút szó szerint, hosszabban is idéznünk:

„A tábornok minden ízében remegett, arca félelmetes és méltóságos volt, tekintete szikrázott. [...] Szombathelyi magából kikelve zúdította nyakunk közé az áldást. – Mi folyik itt – üvöltötte parancsnokunk, és élesen fürkészszerűen tekintett ránk. – Politizálnak [...] politizálnak a fiatalurak, mi? [...] Jó dolgukban, unalmukban kitalálták, hogy egy kicsit bomlasztják, aláássák a fegyelmet, felrúgják a hadsereg rendjét, belső békéjét? Mi akar ez lenni fiatalurak? Lázas, zendülés? Uszítás a fennálló társadalom erőszakos megdöntésére? Na, mi az? [...] Most mindenki hallgat, most minden botcsinálta, önjelölt politikai »zseni«-nek torkára forrt a szó?

Aligha tudnám szóról szóra felidézni Szombathelyi akkor elhangzott szenvedélyes, roppant indulattól izzó, dörgedelmet. Olyasmit mondott, hogy az ország pajzsa az egységes, erős hadsereg, amely minden kívülről jövő támadást képes kivédeni, visszavetni. De a hadsereg a belső béke, a fennálló társadalmi és gazdasági rend biztosítója is kell, hogy legyen. Ezt a kettős feladatát csak akkor képes ellátni, ha független a napi politika szeszélyes ingadozásaitól, s ha minden párton, frakción kívül és felül is áll [...] A mindenkor, törvényes magyar kormány szuverén, kizárólagos joga, az ország politikai irányának eldöntése. Ezt kell elfogadnia a hadseregnek, vita és felülbírálat joga nélkül, ezt a magatartást írja elő nekünk a mi egyetlen, legfőbb »törvénykönyv«-ünk, a Szolgálati Szabályzat is.

Felkapta az asztalról a magával hozott Szolgálati Szabályzatot, két karjával – mint az áldozó pap a monstranciát²¹ [21. lábjegyzet tőlem – K. J.] úrfelmutatáskor – magasan a feje fölé emelte. »Ez a mi törvényünk [...] Ez a mi bibliánk [...] aki ettől [...] csak pár szóval, betűvel is eltér: lázadóvá válik, aki szétzülleszt a hadsereget.«

Veríték öntötte el az arcát, halántékáról, nyakáról patakokban folyt az izzadság. Egyszerre összeroppant, két válla előreesett, ökleivel az asztal lapjára támaszkodott. Fáradt, elgyötört öregember lett egy pillanat alatt. Száraz, kiábrándult hangon figyelmeztetett – majdnem

¹⁹ Bárczy János: *Zuhanóugrás*. Budapest, Magvető, 1981. 95–99.

²⁰ Bárczy (1981) i. m. 95–99.

²¹ Liturgikus edény, amelyben csiszolt kristályon vagy üvegen keresztül látható egy holdsarló alakú csiptetőbe fogott szentostya.

kért – bennünket: hagyjunk fel a politizálással, nem katonának való foglalatosság az. Foglalkozzunk a »nagy kapitányokkal« – mondta –, tanulmányozzuk Nagy Sándor, Hannibál, Savoyai Jenő, Napóleon, a világháború hadjáratait, hadműveleteit. [...] Sutor, ne ultra crepidam [...] Suszter, ne tovább a kaptafánál! Némán, ellenvetés nélkül szétszéledtünk.”²²

Bár a fenti epizód is mutatja, hogy Szombathelyi általában véve ítélte el a politizálást a honvédségben, és ez vonatkozott bármely politikai irányzatra, azonban a nyilas mozgalmat különösen megvetette: „Szálásit csak mint »kerge barmot« emlegette, a nyilas-kereszties mozgalmat mint a honvédtisztikarból erélyes eszközökkel kiirtandó bajt.”²³ Önmagát a politizálással kapcsolatban a következőképpen határozta meg: „Egyéniségemnél fogva katona vagyok, fegyvelemszerető és rendtartó. Azt szeretem, hogyha mindenki a saját hatáskörében tisztességesen végzi el dolgát, és nem kotnyeleskedik senki másnak a hatáskörébe. Nem szeretem a politizáló tábornokokat.”²⁴

Fontosnak tartjuk bemutatni, Szombathelyi hogyan viszonyult az olyan lényeges kérdésekhez, mint az önfeláldozás, a harc, a háború, a katonai és emberi lét értelme. Az alábbi szövegben ugyancsak tetten érhetők vallási meggyőződésének motívumai:²⁵

„Alig lehet a háborúnál valami nagyobb dolgot elképzelni. – Talán csak a béke nagyobb nála. – De a béke nagyságát is csak a háborúban ismerjük fel teljes egészében. A háború az, amely a béke nagy jelentőségét különösen kidomborítja, és azt különösen kíváncsisággá teszi. – Viszont a háborút is teljes jelentőségében csakis a békében, illetve a békével összevetve ismerhetjük fel. A béke és háború tehát szorosan összetartozó fogalmak. – Mint fény és árnyék, ugyanazon élet két arculata. Az egyik értelme a másikban rejlik.

A háború értelme a jobb békéért való küzdelemben rejlik, amely nélkül oktan pusztítás lenne. A háború valódi célja tehát a béke, a valódi béke. A békének ugyan nem célja a háború, de mindig készen kell lennie a háborúra, hogy célját elérje, vagyis önmagát fenn tarthassa. – A háború tehát nem cél, hanem eszköz a béke kezében. – És ebben ismerjük meg az első fűket, mely megakadályozza azt, hogy a háború öncélú pusztítássá váljék. [...] Merni kell a halált, hogy tovább élhessünk. – Ezért zordon, sötét és vészterhes a háború képe. – Vészes dübörgésen keresztül azonban egy magasabb törvény szól hozzánk, amely a világ rendjét úgy állapította meg, hogy győzni csak a szenvedések és megpróbáltatások tövises útján haladva lehet. [...]

Hogy ezen erők, amelyek a népeket a háború felé sodorják milyen természetűek, honnét veszik erejüket vajon egy magasabb törvényszerűséget lássunk-e bennük, – amely emberi erő által nem változtatható meg, vagy pedig csak olyan erőknek tartuk-e őket, amelyek nem állanak az ember erejének hatáskörén kívül, s melyekkel tehát a küzdelmet fel lehet venni, amelyeket nevelés és oktatás által hatástalanítani, sőt megsemmisíteni lehet, így a háború keletkezése megakadályozható, arról már sok és hatalmas vita folyt, anélkül azonban, hogy azt a problémát eldöntötték volna, vagy pláne azt a gyakorlati megoldáshoz közelebb hozták volna. [...]

Én személyes benyomásaim és tanulmányaim alapján azon meggyőződésre jutottam, hogy a háború keletkezésében, sőt annak egész lefolyásában is megváltoztathatatlan tör-

²² Bárczy (1981) i. m. 95–99.

²³ Kádár (1978) i. m. 1. k. 285.

²⁴ BFL 293/1946 X. 7139.

²⁵ HL TGY 470 Knausz Ferenc vkszt. ezredesnek az egyetemeken 1930/31. évben megtartott előadásai.

vényszerűség nyilvánul meg. Általa és benne magasabb erők nyilvánulnak meg, amelyek a nemzetek és népek kialakulását irányítják és meghatározzák. Akinek a háborúban alkalmá volt egy-egy nagy csata menetét figyelemmel kísérni, az csak nehezen tudta magát azon impresszió alól kivonni, hogy ezt a nagy színjátékot nem emberek rendezték. Az emberek csak eljátsszák a véres és szenvedésteli szerepüket, de a dráma szerzője valaki más, valami bámulatos nagy erő, amely az embert törvénye alá kényszeríti. Ez volt az impresszióm 1914 augusztusában, amidőn Kelet-Galícia harcmezőin az első nagy csatát, mint fiatal tiszt végignézttem. Ezen impresszió azonban nem felizgatott fantázia szüleménye, mert egyáltalán nem voltam izgatott, dacára, hogy nem voltam életveszedelmen kívül. Az orosz tüzéség gránátjaiból nekünk is kijutott, de ez nem tudta figyelmemet a csata nagy menetéről elterelni. Az orosz tüzéség jellegzetes kaszáló tüzelésére rögtön ráismertem, és nyugodtan nevén neveztem. A harcelyzeteket is helyesen ismertem fel, és mint a dolgok természetes rendjét vettem tudomásul az orosz gyalogság jellegzetes előnyomulását, mintha mindig azt láttam volna. Minden olyan volt, mint azt a béke tanulmányaim alapján elképzeltem, és néha megálmodtam. [...] És mégis milyen más volt minden. – Maga a mező, a hegy, a völgy, a községek, ahol a csata dúlt, mintha nem olyanok lettek volna, mint rendesen. – Az egész történés a történés színterével együtt más dimenzióba került. Mintha az ember lelkében elfordult volna valami, és így a dolgokat egészen másként látta. Valami szokatlan hatalmas erő behatása alatt keletkezett a lélek elfordulása, amelyet a lélek háborús állapotának nevezhetnénk, és amelyen mindnyájan átesünk, amidőn a harctér felé közeledünk.

Ezen első nagy csata után persze még sok csatában vettem részt, amelyekben más beosztás és helyzet folytán más impressziók kötöttek le, de az első impresszió, amelyet friss lélekkel és még akkor szereztem, amidőn a háború még inkább élmény volt, mint mesterség, soha sem szűnt meg bennem uralkodni. Ez él bennem még változatlan erővel most is, sőt az az érzés, hogy a háború megváltozhatatlan erők törvényszerűsége alatt áll, azóta, hogy a háborúval, illetve a háborús eseményekkel elméletileg is behatóbban foglalkoztam, csak erősödött bennem.

Mindjárt a világháború első nagy döntő eseménye, a marne-i hadjárat tanulmányozása hatalmasan alátámasztja ezt az érzést bennünk. A hadjárat meglepő, szinte érthetetlen fordulata a franciák javára, amelyről maguk a franciák is mint a »marne-i csodáról« emlékeznek meg, és amelyről – hogy a csoda még nagyobb legyen – később kiderült, hogy nemcsak a hadjárat de az egész négy évig tartó háború sorsát döntötte el a háború első négy hetében, a végzetszerűség benyomását kelti bennünk. Ezen benyomást még alátámasztja azon körülmény is, hogy ennek a központi hatalmakra nézve végzetes fordulatnak a szerzője személy szerint ismeretlen. A marne-i hadjárat tragikus fordulatáért a németek részéről senkit sem tudunk felelőssé tenni. Egy valódi, egy tiszta tragédiával állunk itt szemben, amely személytelenül alakult ki, amelyet a nagy névtelen sors alakított ki a történelem színpadán. A német vezérkari mű nem állítja azon megérzésének határozott kifejezést adni, mondván, hogy ezen tragédia kialakulásában magasabb erők működtek közre. [...]

A háború nem a diplomataké, sem a hadvezéreké, hanem a népeké és nemzeteké, amely által megméretnek és jaj annak, aki könnyűnek találta!

Míg a közösség a háborúban ezer és ezer életet tesz az élet ezerszeres nyereségével szemben kockára, addig az egyén csak egy életet dobhat bele a harc vad forgatagába, a saját életét, amely neki mindene, a legdrágább kincse, amelyet minden pillanatban elveszíthet. Éppen ezért a csodálat és bámulat érzései ragadnak meg minket akkor, amidőn a harcosokat

figyeljük, kik veszteséggel mit sem törődve nyomulnak előre az ellenség tüzeiben, vagy abban rendületlenül kitartanak. Csodáljuk bennük az embert, amelyről éppen itt, amidőn a pusztítás vad, mondhatnám állati indulatai hajtják előre, derül ki az, hogy mégis több, magasabb rendű mint az állat. – Valami olyasmit csinál, ami az állati élet szempontjából nézve érthetetlen és megmagyarázhatatlan volna. Odadobja és feláldozza az életét valamiért, ami semmiféle személyes haszonnal, vagy előnnyel nem kecsegteti. – Küzd egy ellenféllel, aki neki személy szerint nem is ellensége. – A halálfélelmet leküzdve, vagy azzal dacolva végzi el mindazt. – Az ember itt teljesen kilép az állati élet keretéből, azt magában leküzdve és azon túlemelkedve szinte önmagát múlja felül. – Lehetetlen akkor, amidőn az ember egy nagy csatát lát, azon felismerés elől elzárkózni, hogy van még az életnél is valami nagyobb és hatalmasabb erő, ami az embert a tudat alatt áthatja, ami soha el nem múló, ami az embert állandóan vonzza. Ez az erő a hősi kultusz alapja. [...] Nagy dolog az, ha van valamije az embernek, amiért érdemes élni, de még nagyobb dolog annál az, ha olyan célja van, amiért érdemes meghalni.

Az önfeláldozó képesség az emberiség legnagyobb kincse. Az istenek ajándéka, az élet mély értelme, mely minden pillanatban kockára teszi magát, hogy örökké tarthasson. [...] Minden vallás a békét hirdeti. A pacifizmus pedig egyenesen arra irányuló mozgalom, hogy ezen békét már itt a földi életben megvalósítsa. Amilyen nemes törekvés ez, éppen olyan veszélyeket is rejt magában. Ezen törekvés közben ugyanis könnyen megtörténhetik az, hogy az élet reális érdekeiről megfeledkezhetünk. Az élet – küzdelem, állandó harc. Mindenki, aki ezen küzdelemben a helyét meg akarja állani, annak edzenie kell magát és fel kell készülnie. A békére irányuló tevékeny pacifizmus azonban gyengít, ami általában véve sem kívánatos. [...] A legveszélyesebb a pacifizmusban az, hogy a gyakorlati életben a defetizmustól csak egy hajszál választja el, éppúgy, mint általában a fenséget a nevetségéstől. Nemzetközi vonatkozásban a pacifizmus minden pillanatban defetizmussá válhat. Ez a pacifizmus különben nemes törekvését súlyos, sőt végzetes kihatásúvá teheti, ezért művelése rendkívüli felelősséggel jár és csak csínján szabad vele bánni. Csínján kell bánni a pacifizmussal azért is, mert a haladás, a fejlődés és a kultúra tetszetős és megtevesztő mezébe öltözködik. Úgy látszik, mintha a pacifizmus lenne minden fejlődés, haladás és kultúra alapja. Pedig a valódi haladás és fejlődés harc és küzdelem eredménye. Éppúgy a kultúra is nem a béke, hanem háborúk által jött létre.

Ezért látjuk, hogy minden vallás megáldja a harcba egymás ellen induló népek zászlaját. Az évezredek vallások reális utakon járnak. El tudják választani az ideált a valóságtól, mert csak így képesek a legnagyobb ideált, az emberiség fejlődését és emelkedését szolgálni. [...]

Pacifizmus és militarizmus hasonló Janus két arcához. Egy érem két oldala. A pacifizmus szép oldala legyen mindig kifelé fordulva, hogy mindenki lássa, hogy mennyire örülünk neki és mennyire megbecsüljük azt. De a haladás dicsőségét ezen a téren engedjük át másoknak és igyekezzünk őket ezen nemes törekvésükben alátámasztani és megerősíteni. Mi higgyünk a békében, de a mi békénkben, amely nem mindig a másoké is, és ezért ha kell, legyünk készek érette harcba szállni.”²⁶

Humánuma, amelynek alapja bizonyosan vallási meggyőződése volt, a békés revízió időszakában betöltött parancsnoki tevékenysége során is megmutatkozott. 1939. január 14-én

²⁶ HL TGY 470 Knausz Ferenc vkszt. ezredesnek az egyetemeken 1930/31. évben megtartott előadásai.

Szombathelyi Ferenc tábornokot kinevezték a kassai VIII. hadtest élére. Egy év múlva kassai csendőrtisztek feljelentést tettek ellene, azzal gyanúsítva, hogy zsidókat ment fel a katonai szolgálat alól. Történt ugyanis, hogy a VIII. hadtest tisztfeleségei a helyőrség tisztikarának adományaiból karácsonyi ünnepséget és gyűjtést rendeztek szegény sorsú gyermekek számára. Több helyi kereskedő ajándékképpen hozzájárult a segélyezéshez. Az egyik zsidó kereskedő különösen bőkezű adományozó volt, és a karácsonyi ünnepség után Szombathelyi felesége²⁷ levelet kapott ettől a kereskedőtől, amelyben kérte a helyőrségi kórházban tüdőbajjal fekvő munkaszolgálatos fiának katonai szolgálat alól való mentesítését. A levelet Szombathelyiné Lieszkovszky Pálnak,²⁸ Szombathelyi személyi segéd tisztjének adta át, aki továbbította az illetékes állomástisztnek, ő pedig a kórház parancsnokának, és mivel az illető valóban beteg volt, mentesítést kapott. A dolognak híre ment, és háttérben Szombathelyi neve szerepelt. Szombathelyi szerint ez a feljelentés annak volt köszönhető, hogy korábban Tiszakirván felszámoltatta a csendőrökkel az általuk létrehozott táborot,²⁹ amelyben több száz olyan személyt tartottak őrizet alatt, akiket a cseh uralom idején elkövetett magyarellenes cselekményekkel vádoltak. Ezen túlmenően pedig jelentést írt a csendőrségről, amelyben azt állította, hogy kegyetlenek és gyávák.³⁰

Magyarországnak a Szovjetunió elleni háborúba való bekapcsolódását követően Szombathelyi Ferenc altábornagyot kinevezték a Kárpát-csoport élére, amelynek feladata a támadó hadművelet végrehajtása volt. Szombathelyi ekkor is nagy humánumról és az uralkodó politikai ideológiával való szembenállásáról tett bizonyosságot.³¹ A Kárpát-csoport parancsnokság kolomeai állomásozása alatt történt,³² hogy egy német

²⁷ Született Bérczy Borbála Katalin, Szombathelyivel 1920-ban kötött házasságot. HL Szombathelyi Ferenc tiszti személyi anyaga, 3137/1890.

²⁸ Lieszkovszky Pál Alfréd (1900–1983) huszár alezredes. 1939–1941 között a VIII. hadtest parancsnokának személyi segéd tisztje. 1942. április 1-jétől a Vezérkar Főnökének személyi segéd tisztje. HM Központi Irattár 59.388.

²⁹ „Feljelentések eredményeként körülbelül 350 főt gyűjtöttek be, akik a cseh uralom idején magyarellenesen viselkedtek. Beléptünk egy nagy terembe, hol földre szórt szalmán nők és férfiak vegyesen összezsúfolva inkább csak ültek, mert fekvésre nem igazán lett volna helyük. Sok-sok nő, de láttunk postás és erdész egyenruhásokat is. Nagy kíséret csatlakozott hozzánk és amikor megálltunk a terem közepén, minden arc felénk fordult. A szemekből félelmet, aggodást olvastunk ki, megriadt tekintetek szegeződtek ránk. Jövetelünk nem ígért jót számukra. Szombathelyi néhány személyt megkérdezett: hová valók és mi a foglalkozásuk. Mind magyarok voltak. »Tanítónő, fodrász, postás, erdész stb.« volt a halkan elrebegett válasz. Szombathelyi a csendőr alezredeshez fordult: »Tehát a vád magyarellenesen viselkedés? Mit szándékozik tenni ezekkel a foglyokkal?« – További vádemelés, vizsgálat és ítélet – volt a katonás válasz. A felelet rövid volt Szombathelyi részéről: – Nyissák ki a kapukat, mindenki hazamehet. Majd ha ezután a magyar közigazgatás alatt viselkednek magyarellenesen, akkor visszakerülhetnek ide. Most nincs vizsgálat, nincs ítélet.» HL TGY 2833.

³⁰ ÁBTL V-101594/1; HL TGY 2833; BFL 293/1946 X. 7137.

³¹ Az esetet négy tanú is megörökítette: Szombathelyi Ferenc (Gosztonyi [1990] i. m. 40; BFL 293/1946 X. 7137; ÁBTL: V-101594/1 Szombathelyinek az ellene benyújtott vádirathoz szerkesztett észrevételei, 10.), Babos József (ÁBTL V-101594/1 Babos Józsefnek a Szombathelyi perrel kapcsolatos 1945. július 18-i kihallgatása), Siegler Endre (HL TGY 3255. Siegler Endre: Az én világom, meg ez a másik) és Lieszkovszky Pál (HL TGY 2833).

³² A négy tanú közül csak Babos ad meg pontosabb időpontot: 1941. július közepét. A Kárpát-csoport parancsnokság 1941. július 13. és augusztus 25. között állomásozott Kolomeán, azonban Lieszkovszky is

SS-alakulat a városban több zsidót³³ összeszedett, akiket azzal vádoltak, hogy egy korábban ott lezuhant német pilótát a szovjetek kezére juttattak. Az egyik elhurcolt férfi felesége a Kárpát-csoport parancsnokságára sietett, ahol azt kérte Lieszkovszky őrnagytól, Szombathelyi személyi segédtisztjától, hogy a parancsnok mentse meg az elhurcoltakat. Szombathelyi éppen nem tartózkodott a parancsnokságon, azonban amint visszaért, és meghallotta a történeteket, nagyon felháborodott, hogy az ő területén tudta és beleegyezése nélkül ilyesmi történhetett.³⁴ Szombathelyinél mint területileg illetékes parancsnoknál ugyanis az SS-alakulat parancsnoka nem jelentkezett, akciójukat is az éj folyamán hajtották végre, így a magyar parancsnokságnak nem volt jelenlétükről tudomása. Lieszkovszky jelentése után Szombathelyi azonnal utasította tábori bíróságának előadóját, Babos József³⁵ hadbíró őrnagyot és Siegler Endre vezérkari őrnagyot, a parancsnokság anyagi vezérkari osztályának szervezési előadóját, hogy egy géppuskás századdal nyomban induljanak a németek után, és az elhurcoltakat hozzák vissza. A magyar század éppen akkor érte utol az SS-alakulatot, amikor azok az elhurcolt zsidók kivégzését akarták végrehajtani. Ezt Szombathelyi parancsához híven sikerült megakadályozni, majd a németekkel azt az alkut kötötték, hogy az ügyet a magyarok fogják törvényesen kivizsgálni, és a bűnösöket elítélni. Az alkuba a németek belementek, így a magyar század az egész csoportot az SS-ekkel együtt visszakísérte Kolomeába, ahol Szombathelyi felszólította a német tiszteket, hogy igazolják vádjukat. Mivel ezt nem tudták megtenni, Szombathelyi határozottan követelte, hogy az összes elhurcolt zsidót bocsássák szabadon, és az SS azonnal hagyja el azt a területet, amely az ő hatáskörébe tartozik. Amennyiben ez nem történne meg, katonai erővel fogja őket onnan eltávolítani. Az eljárást egyébként a magyarok ígéretükhöz híven lefolytatták (valószínűleg ezzel kívánták magukat bebiztosítani arra az esetre, ha a németek részéről lenne az ügynek folytatása), és ennek során bebizonyosodott, hogy ezen a területen német repülő egyáltalán nem végzett kényszerleszállást. Szombathelyi parancsára tehát a zsidókat szabadon engedték.

A történet alapján megállapíthatjuk, hogy az SS-ek a magyarok által megszállt területen titokban hajtották végre akciójukat, és jelenlétükről nem tettek az illetékes parancsnoknak jelentést. Lelepleződésükkor kitalált ürüggyel védekeztek, hiszen mindenki számára világos volt, hogy több száz zsidó nem lehet felelős az állítólagos német pilóta szovjet kézre adásában. (Siegler visszaemlékezésében az szerepel, hogy egy zsidó személy elhurcolásához mégiscsak ragaszkodtak a németek, mert állításuk szerint ő volt a valódi bűnös. A vád alaptalansága azonban, mint láttuk, csak később bizonyosodott be.)

a szemtanúk között van, akit 1941. augusztus 1-jén áthelyeztek. Tehát a fenti eseményre valamikor július 13. és augusztus 1. között kerülhetett sor.

³³ Siegler 40 főt, Szombathelyi hol 200, hol 250 főt, Babos pedig 400 főt említ. Lieszkovszky nem adja meg a pontos számukat, hanem „sok zsidót” ír.

³⁴ Amikor Lieszkovszky jelentette Szombathelyinek, hogy az elhurcolt zsidó férfi felesége a földre vetette magát, átkulcsolta csizmáit és azt csókolgatva rimázkodott neki, Szombathelyi „szomorúan azt felelte: bárcsak feleségednek sose legyen szüksége, hogy életedért így kelljen könyörögnie”. HL TGY 2833.

³⁵ Dr. Babos József (1892–?) hadbíró ezredes, 1939 januárjától Szombathelyinek mint a kassai VIII. hadtest parancsnokának ügyésze volt, majd a vezérkar főnökének ügyészhelyettese lett. 1942. január 1-jétől a Honvéd Vezérkar főnöke bíróságának vezetője.

Az illetékes magyar katonai parancsnok nem működött közre a zsidók elhurcolásában, még csak cinkos „félrenézéssel” sem, hanem vállalta a németekkel való szembeszegülés esetleges kellemetlenségeit, amelynek nem sok példáját ismerjük. Ahogyan Lieszkovszky fogalmaz: „Kevesen voltak a háborús idők elején, akik a németekkel szembe mertek szegülni.”³⁶ Feltételezhetjük azonban, hogy sor kerülhetett több, a fentihez hasonló akcióra is, mivel a német biztonsági rendőrség és biztonsági szolgálat főnöke 1941. július 15-én kelt 23. számú oroszországi operációs jelentésében megállapítja, hogy „a honvédség [...] szemlátomást pártfogolja a lengyeleket és a zsidókat”, és „a zsidók ellen indított rendőri akciót a honvédség leállította”.³⁷

Szombathelyinek egy 1941 augusztusában László Dezső³⁸ tábornokhoz írt levele,³⁹ amelyben – mellékszálként ugyan, de – szó esik a zsidókérdésről is. Szombathelyi a következőket írja ezzel kapcsolatban:

„A mi politikánk pedig már akkor keresztény és nemzeti, valamint népies volt, amikor arról a németeknél még csak egy pár merész ember álmodott. Merem mondani, hogy ezek az új politikai irányok, amelyek a németeknél olyan hatalmasan kivirágoztak, minálunk láttak napvilágot, tőlünk indultak el és ha nem is tudtuk azokat olyan nagy eredményre felfokozni, mint azt a németeknél láttuk, de éppen ennek a politikának a sarkalatos kérdésében, a zsidókérdésben, aránylag többet teljesítettünk, mint a németek tettek, de sajnos – mert őket akartuk utánozni – mindent ostobábban. Ők megfejték a zsidókat, lefőlőzték a vagyonukat, mi pedig agyon akarjuk ütni őket. [...] Ezek sokkal erősebb kötelek [azaz a német–magyar történelmi sorsközösség és egymásrautaltság – megjegyzés tőlem, K. J.], mintha száz-százalékig lefekszünk és száz-százalékig hajtjuk végre a náci programot, például a zsidókérdést, mint azt a románok tették.”

Ezekből a mondatokból is látható, hogy Szombathelyi – bár vitapartnerének erősen németbarát és antiszemita gondolati és szempontrendszeréből kiindulva érvel – mérséklő álláspontot képvisel a zsidókérdés kezelésével kapcsolatban akkor, amikor ostobaságnak nyilvánítja a zsidók agyonütésének szándékát, és óv a zsidókérdés német (és román) példájú megoldásának szándékától. A másik gondolat pedig, ami szembetűnő, hogy Szombathelyi 1941 augusztusában végső soron a zsidók kiirtásának szándékát tételezi fel a magyar katonai vezetésről (így értelmezem a többes szám első személyű megfogalmazást), és ettől minden bizonnyal nem elválaszthatók azok a benyomások, amelyeket Szombathelyi a Kárpát-csoport parancsnokaként a galíciai deportáltakkal kapcsolatban szerzett. Itt nem direkt akciókra kell gondolnunk – ilyen értelmű központi utasítás véleményem szerint nem is létezett –, hanem arra, hogy a deportálással emberek tömegeit tették ki az éhezésnek, céltalan bolyongásnak és egy ellenséges környezetnek, amely sok ezer ember halálát okozta. Szombathelyi ezt ismerhette fel.

³⁶ HL TGY 2833.

³⁷ Randolph L. Braham: *A magyar holocaust*. Budapest, Gondolat, 1988. 173.

³⁸ Vitéz László Dezső vezérezredes (1893–1949), ekkor tábornok és 1941. március 1. és 1941. november 1. között a Honvéd Vezérkar Főnökének hadművelleti csoportfőnöke volt.

³⁹ BFL 293/1946 X. 7113–7123.

A Kárpát-csoport parancsnokának fenti figyelmeztetéseiből az is látható, hogy milyen irányban haladt, illetve haladhatott volna a magyar katonapolitika, ha nem történik váltás egy hónappal később, azaz nem Szombathelyi Ferencet nevezik ki a vezérkar élére. Ebben az esetben valószínűleg sokkal erősebb antiszemita tendenciák érvényesültek volna a honvédségben, mert nem lett volna fék, amely szerepet Szombathelyi töltött be.⁴⁰

Szombathelyi Ferenc 1941 szeptemberében, már Magyarország II. világháborús hadba lépése után lett a Honvéd Vezérkar főnöke. A politizálás ekkor már egyenesen rákfenéje volt a magyar tisztikarnak, különösen a vezérkarnak. Erre válaszul a vezérkar főnökeként kiadott első vezérkari parancsa is a politizálás jelenségével foglalkozik.⁴¹ Új beosztása átvételét követően négy hónappal adta ki vezérkari parancsát, amelynek bevezetőjében közölte a vezérkari testület tagjaival, hogy már kinevezése pillanatától készült szólni hozzájuk, azonban az elmúlt hónapok nem a beszéd, hanem a cselekvés időszakát jelentették számára. Több oldalnyi mondandója lényege a következőkkel foglalható össze, amelyek egyben katonapolitikai elveit is tartalmazzák:

„Magyar Vezérkar! Nemzetünk ma ismét nehéz időket él. Ismét világháborúban vagyunk, aminek keretében a mi magyar háborúkat kell megnyernünk, mint azt 1914-18-ban kellett volna és meg is nyerhettük volna, dacára, hogy a világháborút elvesztettük.⁴² Elvesztettük a magyar háborút is, mert nem voltunk eléggé magyarok. Mindenféle badar idegen világszemlélet, mely szép kultúr-jelszavakba burkolódzott, vakított el bennünket. Nekünk, magyaroknak különben is gyengénk a jelszavas kultúra, az intellektualizmus és a politizálás. A politizálás volt mindig a rákfenénk. A politika pedig csak elválaszt és sohasem hoz össze. A katonaság, a katonai gondolat az, amely szorosan összefűz bennünket minden magyarral. Ezt a gondolatot, az egyszerű katonás érzést kell magunkban erősíteni. Csak katonák legyünk, csak magyar katonák. Ennek politikai kihatása nemzetmentő lehet és az is lesz.

E gondolatok jegyében üdvözöllek Benneteket magyar vezérkari tisztek és végezetül ma, mint főnököket, ugyanazt kiáltom felétek, mint amikor tanárotok voltam. A vk.⁴³ (43. lábjegyzet tőlem – K. J.) tiszt is katona, sőt katona a legjavából, a szó egyszerű és nemes értelmében. Ilyen katona-vezérkari tisztet akarok látni, és nem politikus-vezérkarit.”

⁴⁰ Erre vonatkozóan lásd részletesen Kaló József: Szombathelyi Ferenc és a galíciai deportálás. *Magyar Napló*, 20. (2008), 8. 27–32.

⁴¹ Azaz a vezérkari testület tagjainak szóló, előttük ismertetendő parancs. Az alább részletesen ismertetendő parancs a HL VKF 1942 hdm. csf. 35/eln. számú irat.

⁴² Szombathelyi a Honvéd Vezérkar főnökévé történt kinevezését az erők megőrzéséről vallott katonapolitikájának köszönhetette. Ennek lényege röviden úgy foglalható össze, hogy nem kerülhetünk hasonló történelmi helyzetbe, mint 1918–1919-ben, amikor a nagyhatalmak háborújában kivérzett magyarságnak nem maradt ereje saját önvédelmére, sajátágosan magyar céljai megvalósítására. Ezért arra kell törekednünk, hogy ha már szerencsétlen módon beléptünk ebbe az új háborúba, akkor csak annyit bocsássunk a németek rendelkezésére, amennyit feltétlenül szükséges, és a nagyhatalmi érdekekkel szemben koncentráljunk saját érdekeinkre. Erre vonatkozóan részletesebben lásd Kaló József: Szombathelyi Ferenc memoranduma. *Hadtörténelmi Közlemények*, 122. (2009), 3. 747–762.

⁴³ vezérkari

Ugyanezen év októberében szintén a vezérkar politizáló szelleme, a gömbösi nevelési elvek, az elvakult németbarátság és a szélsőjobboldali ideológiák ellen kelt ki a Honvéd Vezérkar főnöke a Hadiakadémia számára kiadott utasításában.⁴⁴ Az utasítás felütése így hangzik: „Én a vezérkartól azt követelem, hogy gyakorlati talajon álljon és magyar legyen. Ez szolgáljon irányelvül a hadiakadémiában a vezérkari utánpótlás kiképzésénél.”

Bevezetésképpen Szombathelyi rögzíti, hogy a magyar vezérkari tisztképzés színvonalán, a Hadiakadémián ugyanabban „a nemzetileg közömbösített szellemben” folyik az oktatás, mint a volt Osztrák–Magyar Monarchia vezérkari tisztképző intézményében. A hangsúly a tudományos képzésben a klasszikus hadművészetre, valamint az általános politikai ismeretekre lett helyezve, és a magyar viszonyokat elhanyagolták.

„Ez a hallgatókban az elmaradottság érzetét keltette. Bennük bizalmatlanságot ébresztett a mi viszonyaink iránt. Az elméleti túlképzés a különben is erős kritizálási hajlamot rendkívül kifejllesztette. Még a politikai vonalon is a jobban tudás érzetét ébresztette fel. Különösen izgatólag hatottak e téren a külföldi események, parancsuralmi rendszerek keletkezése, amelyek dinamikája főként a fiatal lelkeket hatalmába kerítette. A magyar glóbusz szűk lett, sőt kárhozatos. Miután azt tanulták, hogy a hadvezetés folytatása a politikának csak más eszközökkel,⁴⁵ sem a folytatás, sem a más eszközök nem érdekelték őket, így a hadvezetés a politikai kérdésekkel szemben háttérbe szorult. Politikai és közgazdasági problémák kezdték izgatni a kedélyeket, ilyen irányú tanulmányok láttak napvilágot. Láthatjuk tehát, hogy ez a túlhajtott és ferde irányba terelt elméleti kiképzés nem volt alkalmas sem a katonai, sem a magyar öntudat és szellem kialakítására, de alkalmas volt arra, hogy idegen eszmék szolgálatába állítson.”

A vezérkari tiszt legyen gyakorlatias, foglalkozzon szakmája alapjával, amely a harc és a harcos. Ha így tesz, akkor a vezérkari tiszt rá fog döbbenni, hogy

„a mi harcosunk a magyar katona, egy szegény kis nemzetnek tagja, amely bár dicső múltra tekinthet vissza, de már régen nem tartozik azok közé a nagy nemzetek közé, akik a klasszikus hadvezetés élén járnak. Eszközei sokkal korlátozottabbak, azért célkitűzéseinek is sokkal korlátozottabbaknak kell lennie.⁴⁶ [...] Nincs nagyobb művészet annál, mint valamely hadsereget erejének, nemzeti viszonyainak megfelelően eredményesen vezetni. Ezért nem kell félni a magyar vezetőknek és vezérkarnak, hogy nem vezethetnek

⁴⁴ HL VKF 1942 1. oszt. 5683/eln. A hosszú iratból csak a jelen tanulmányunk tárgyához kapcsolódó részekkel foglalkozunk.

⁴⁵ Utalás Carl von Clausewitz egyik alaptételére, miszerint „a háború a politika folytatása más eszközökkel”.

⁴⁶ Azaz itt az erők megőrzéséről és a sajátosságosan magyar célok követéséről vallott katonapolitikájára hívja fel a figyelmet Szombathelyi, amelyet 1941. szeptemberi memorandumában így fogalmazott meg: „Száz-százalékos német győzelem, száz-százalékos német megoldást jelent. Hol marad a magyar megoldás akkor, ha minden erőnket eleve ennek a száz-százalékos német győzelemnek a kivívására bedobjuk és feláldozzuk. Ezért mindent egybevetve, azt hiszem, hogy várunk kell. Ne siessünk. Ne akarjunk németebbek lenni a németeknél. Tartsuk szárazon a puskaort és gondoljuk meg, hogy mi nem nagyhatalom vagyunk és ne nagyhatalmi fejvel gondolkozzunk. Nem helyezkedhetünk mi magyarok a németekkel azonos álláspontra. [...] Nagyhatalmi politikát és hadászatot át kell engedni a nagyhatalmaknak. Nekünk a fal mellett kell járnunk.” Kaló (2009) i. m. 762.

sikerrel, mert csak magyar csapatokat és nem klasszikus értékű csapatokat vezetnek. Ez nem fogja sohasem akadályozni őket akkor, ha a magyar csapatokat magyarul vezetik és nem németül akarják vezetni. A magyar vezérkar a magyar nemzetet kell szolgálni, és nem mást. [...] A mi katonai mérlegeléseink mindig csak azon alaphoz indulhatnak ki, hogy kis nemzet vagyunk.”⁴⁷

Az előző irattal összecsengő módon, annak mintegy folytatásaként adta ki Szombathelyi vezérezredes vezérkari kiképzési irányelveit 1943. július 27-én.⁴⁸ Ebben a 21 oldalas kiadványban a következő fontosabb megállapítások szerepelnek a németbarát szellemséggel és a vezérkar politizálásával kapcsolatosan:

„Vezérkari kiképzésünk feltűnő hátránya az, hogy a fiatal tiszteket, akik a Hadiakadémiába bekerülnek, kötelezően bevezetjük a vezetés legfelsőbb régióiba. Mindenkinek egyformán tanítjuk a felső vezetést, sőt az államvezetést is a maga politikai, gazdasági és szociális tudományaival együtt. [...] Ezzel a magas politikai képzettséggel szemben a tulajdonképpeni vezérkari tisztikar kiképzés, szóval maga a mesterség, háttérbe szorul és elveszti elsőrendű jelentőségét. A fiatalembert, ki mindig hajlamos a túlzásra és koránál fogva ügyis társadalmi reformer, hamis képzetek ragadják meg. Karrierjének beteljesülését nem a katonai formájának kifutásában, hanem a politikai karrier elérésében látja. Miniszter szeretne lenni, főképp miniszterelnök, vagy valami gazdasági csúcsmíniszter, aki a többieknek diktál.”⁴⁹

Ezzel a képzéssel a magyar vezérkar főnökének megítélése szerint célt tévesztünk, mert a vezérkari hallgatók zöme egyébként sem alkalmas államvezetői feladatok ellátására.

„Felsőbb vezetőket és államvezetőket nem lehet mindenikből csinálni, de egyszerű és a jó katonas szellemből mindenkit ki lehet zökkenteni és fejlődésében meg lehet zavarni. Éppen a gyengébbek azok, akik a hadiiskola elvégzésével magukat felsővezetőnek, sőt országvezető- képességekkel megállodtnak gondolják, mert ezekbe a magasabb tudományokba belekóstoltak. [...] Az ilyen ferdén képzett fiatal tisztek [...] a katonai mesterségtől eltávolodnak, ellenben annál szívesebben foglalkoznak államvezetési problémákkal, de miután ehhez sem érettségük, sem képzettségük nem elég, egyszerűen politizálnak.”⁵⁰

Ezt követően hasonló problémákat feszeget, mint 1942. október 14-i hadiakadémiai utasításában. A magyar vezérkari tisztek elszakadtak a magyar valóságtól,

„a hazai viszonyokat szűkösen és elmaradottnak tartották. Ezen alapon nem lehetett azt a dinamikus és egységes vezetést, amelyben a katonai és polgári vezetés a legfelső fokon egyesülnek, tanulmányozni. Rendesen a parancsuralmi rendszereket, a maguk rideg politikai vezetésével és gazdasági csúcsszervezetével vették a tanulmányok alapjául, mint a klasszikus államvezetés példaképét.”⁵¹

⁴⁷ *Utasítás a hadiakadémia számára.* 6933. Szám/Vkf. Szgd. Budapest, Magyar Királyi Honvédség, 1942.

⁴⁸ HL VKF 1943 4. oszt. 53.957/el.

⁴⁹ HL VKF 1943 4. oszt. 53.957/el.

⁵⁰ HL VKF 1943 4. oszt. 53.957/el.

⁵¹ HL VKF 1943 4. oszt. 53.957/el.

A hadászati kérdések közül is csak a nagy, idegen példákkal foglalkoztak. 70–80 hadosztályból álló erők hadműveleteit tanulmányozták, és nem a magyar viszonyokét. Ugyanígy figyelmen kívül hagyták a magyar honvédség kiképzési és felszerelési, fegyelmi viszonyait, a mozgósítási előkészületeit, valamint anyagi ellátását és gazdálkodását.

„A hadsereg anyagi ügyei tekintetében a tantervet főként a hadiipar magas problémája, nevezetesen az ipari mozgósítás érdekelte, melynek keretében munkáskérdések és szociális problémák megoldása bőven szerepeltek, sőt a kor szellemének és divatos eszmeáramlatoknak megfelelően ezek a kérdések az előadások előterében álltak. Emellett a hadiipar tanulmányozásánál, szintén idegen példákat vettek alapul, főként a diktatórikus államok példáját. És itt is szem elől tévesztették azt, hogy a mi viszonyaink teljesen mások, de azt is szem elől tévesztették, hogy a diktatórikus államvezetés alatt elért eredmények alapja nem a szervezés volt – amit a diktatúra csinált –, hanem az a meglévő ipar, amelyet a diktatúra készen talált, mert azt előtte jó száz évvel Krupp-ék, Thiessen-ék, Benz-ék, Siemens-ék stb.-ik megalapozták. Miután ezt szem elől tévesztették, a tanulmányok eredménye az volt, hogy mindnyájan a politikai viszonyokat akarták megváltoztatni – lehetőleg a parancsuralmi rendszert bevezetni –, mert úgy képzelték, hogy akkor mindjárt lesz hadiipar is”⁵²

Jegyzi meg Szombathelyi erős szarkazmussal ismét. Mindenfajta totalitárius ideológiai elhajlástól óvva a magyar tisztikart a vezérkarfőnök így folytatja: „A bolsevista diktatúra, mely megteremtette a hadiipart, csinálta ezt így, ami viszont az Orosz Birodalom kimeríthetetlen nyersanyagforrásai nélkül elképzelhetetlen. De ők abszolút bolsevista ellenesek voltak. Kizárólag jobboldali diktatúrára gondoltak. Fordítva gondolkoztak és vígan politizáltak.”⁵³

Fenti mondataiban azonban világosan benne van, hogy a magyar vezérkari tisztek egyértelműen a szélsőjobboldali eszmeáramlatok hívei lettek, amelyet károsnak nyilvánít. „A reális talajt sokan elvesztették. A honvédség minden baját politikai és gazdasági vonalon akarták megoldani, mert erre az államvezetési vonalon felkészültek”⁵⁴ – jegyzi meg ironikusan.

Majd katonai szakmai és nevelési kérdések hosszú oldalakon át való fejtegetése után összefoglalóan megjegyzi: „Nekünk nem a Cannae-t kell újból megnyerni az ibériai gyalogsággal és Hasdrubal lovasságával, sem a Marne-i hadjáratot jobban csinálni a maga óriási méretű hadseregeivel, sem államot vezetni, sem diktatúrát csinálni, hanem a holnap magyar csatáját kell megnyerni, magyar csapatokkal.”⁵⁵ A magyar vezérkarfőnök történelmi példával élve kifejti: reméli, hogy ugyanúgy, ahogyan a jénai vereség változást hozott a porosz haderőben, úgy a doni vereség⁵⁶ is hasonló változást hoz a magyar honvédségbe. Szombathelyi reményei szerint ennek következtében

⁵² HL VKF 1943 4. oszt. 53.957/el.

⁵³ HL VKF 1943 4. oszt. 53.957/el.

⁵⁴ HL VKF 1943 4. oszt. 53.957/el.

⁵⁵ HL VKF 1943 4. oszt. 53.957/el.

⁵⁶ 1943 januárjában a 207 ezer főt számláló magyar 2. hadsereg megsemmisítő vereséget szenvedett, amely során 120 ezer fő elesett, megsebesült, fogságba esett vagy eltűnt. Az anyagi veszteség még ennél

„megszűnik majd a politizálás is, ami szintén minden harcjelentésből kicseng. A katonai eredménytelenségünk okát mindenki a politikai vonalra vezeti vissza. Ebből kifolyólag mindenki a politikai problémákat akarja megoldani. A földreformot, a zsidókérdést stb. És úgy érzi, hogy ehhez ért is. Ezzel szemben sajnos a katonai kérdésekkel alig, vagy csak mellékesen foglalkoznak.”⁵⁷

Természetesen a vezérkar főnöke nincs ellene a szélesebb ismeretek oktatásának. Ahogy fogalmaz:

„Nem ismerem félre annak nagy jelentőségét, hogy a hadiiskolára vezényelt válogatott fiatal tisztakar művelődését elősegítsük és neki ennek a lehetőségét megadjuk. [...] Miután a hadvezetés a politikával, valamint a gazdasági élettel és a szociális viszonyokkal szoros kapcsolatban van, jó, ha ezeket a tudományokat a fiatal emberek előtt feltárjuk és ezek összefüggését egymás között, valamint a hadvezetéssel ismertetjük. Ebből kifolyólag igenis tartassanak a hadiakadémián politikai, szociális, nemzetgazdasági előadások, de csak annyira, amennyire ez szükséges, és teljesen tárgyilagos alapon. [...] Nagyon fontos az, hogy ezeket a tárgyakat politikamentesen tanítsuk. Tisztán szakszerű vonatkozásaiban ismertessük őket. Ezért szükséges, hogy az előadó tanárok maguk tekintélyes, jó hírű szakemberek legyenek és nem dilettánsok vagy autodidakták, mint a mostani tanárok, akik mint katonák kóstoltak bele ezekbe a tudományokba. Így a fiatal ember szaktekintélyektől hallja azt, amit hallania kell. A tekintélyek behatása alatt maga is komoly és felelősség-tudatában emelkedett lesz, és akkor a politizálási hajlam, dacára, hogy ezekkel a nem katonai tárgyakkal is foglalkozik, meg fog szűnni.”⁵⁸

Egy, a témánk szempontjából is érdekes epizódot örökített meg Lieszkovszky alezredes visszaemlékezésében. 1942 tavaszán történt, a magyar 2. hadsereg mozgósítása időszakában, hogy az annak alárendeltségében működő miskolci VII. hadtest élére új parancsnokot neveztek ki Horváth Sándor⁵⁹ vezérőrnagy személyében. Horváth vezérőrnagy az új beosztását idegösszeomlást mutató jelenségekkel együtt vette át: a fogadására összegyűlt helyőrség tisztikarát bemutató beszédében lelövessel fenyegette meg engedetlenség esetén, majd „ugyanaz ismétlődött meg a város és a megye vezetőinek jelenlétében”. Borbély-Maczkzy Emil,⁶⁰ Borsod vármegye és Miskolc város főispánja Budapestre utazva felhívta a miniszterelnök figyelmét a történetekre, aki telefonon rögtön intézkedést kért a vezérkarfőnöktől. Szombathelyi ekkor személyesen magához hívatta a VII. hadtest parancsnokát és annak vezérkari főnökét. Megérkezésük után mind a vezérkarfőnök, mind a hadtestparancsnok kísérete feszülten figyelte, mi fog történni. Lieszkovszky alezredes figyelmeztette főnökét a várható veszélyre, javasolta, hogy vegyék el Horváth vezérőrnagy revolverét, de Szombathelyi úgy döntött, négy szemközt fogadja Horváthot,

is nehezebben pótolhatónak bizonyult.

⁵⁷ HL VKF 1943 4. oszt. 53.957/eln.

⁵⁸ HL VKF 1943 4. oszt. 53.957/eln.

⁵⁹ Vitéz Horváth Sándor (1890–?) vezérőrnagy, 1942. április 15. és 1942. május 21. között a miskolci VII. hadtest parancsnoka. 1942. november 1-jétől nyugállományba helyezték.

⁶⁰ Borbély-Maczkzy Emil (1887–1945) politikus, nyugállományú honvédtiszt.

és előzetesen nem fegyverezteti le. A vezérkarfőnök irodája előtt várakozó Lieszkovszky mindenre készen hívatta a vezérkarfőnök vezető orvosát,

„álljon készen injekciókkal. Esetleges lefogásra pokrócokat hozattam. Három markos irodaszolga készenlétben állt az ártalmatlanná tételre. Mindkét bejáratnál feszülten hallgatództunk, nem dörren-e a pisztoly?

Nehezen múltak a percek. Egyszerre ordító kiáltásban Szombathelyi hangját ismertük fel: »Itt pedig én vagyok az Atyaúristen!«

Nemsokára kinyílt az ajtó. Horváth Sándor lépett ki halálsápadtan. Szombathelyi kísérté az ajtóig. Mi csak győztük eltüntetni a pokrócokat.

Szombathelyi behívatta a vezérkari ezredest [a hadtest-vezérkari főnököt – K. J.]. Intézkedett, hogy kísérijék budapesti lakására Horváthot. Majd az orvost kérte, hogy intézkedjen, hogy az ideggyógyászati intézetbe azonnal szállítsák be. Csak ezek után hallottam, mi is történt odabent kettőjük közt. Szombathelyi leültette és részvétét nyilvánította Horváthnak, annak nemrég meghalt fia elvesztése felett.

– Látom, hogy fiad halála nagyon megviselt. Pihenésre van szükséged. A hadtest mozgósítása és a harctérre szállítása igen sok gonddal jár. Ettől a felelősségtől mentesíteni akarlak, egyelőre menj szabadságra. A hadtestet majd más veszi át.

– Azt nem – felelte Horváth. – Nem adom át a parancsnokságot, a harctérre én megyek. Én beszéltem az Úristennel, aki azt mondta nekem, te Sándor, neked kell menni a harctérre.

– Jó én tudom azt, hogy vallásos és imádkozó lélek vagy. A jó Isten azonban nem avatkozik be minden földi dolog intézésébe. Ezt a jó Isten rám bízta.

Horváth Sándor kihúzta magát, felállt és rákiáltott Szombathelyire: »Én vagyok az Atyaúristen.«

Ekkor csapott le öklével Szombathelyi az asztalra és kiáltotta: »Itt pedig én vagyok az Atyaúristen.«

Lövés nem dördült, pokrócokra sem volt szükség. Horváth Sándor elfogadta a nála magasabb Atyaúristent, vigyázállásba merevedett és meghajtott fővel mondta: »Igenis.«

A jó katona még elborult elmével is az marad, és a nála magasabb Atyaúristent elfogadja. Ideggyógyintézetbe, majd nyugdíjba került, további sorsáról nem tudok.”⁶¹

Hogy hová vezethet a tisztikar politizálása, azt a délvidéki vérengzés eseményei, illetve Szombathelyi vezérezredesnek a főbűnösök szökése után kiadott tisztí parancsa mutatja leginkább. 1942 januárjában Dél-Bácskában partizánvadász razziára került sor, amelynek ürügye alatt a műveletet vezető katonai parancsnokok tudtával és szorgalmazására népszerűsítés történt. A magyar katonai ügyészség Feketehalmy-Czeydner Ferenc⁶² altábornagy

⁶¹ HL TGY 2833.

⁶² Feketehalmy-Czeydner Ferenc (1890–1946) vezérezredes, 1941. augusztus és 1942. augusztus között a szegedi V. hadtest parancsnoka. Az 1942. januári partizánvadász akció parancsnoka, az elkövetett atrocitások egyik fő felelőse. Emiatt eljárás indult ellene, majd 1942 augusztusában beosztásából felfüggesztették és nyugállományba helyezték, az eljárást ideiglenesen beszüntették, majd 1943-ban újraindították. 1944 januárjában az ítéletet be nem várva, az akció fő felelőseivel együtt, német segítséggel a Harmadik Birodalomba szökött, ahol a Waffen-SS felvette állományába. Távollétében nem jogerősen halálra ítélték. A német megszállás után rehabilitálták, a nyilas hatalomátvétel után a honvédelmi miniszter és vezérkar főnökhelyettese lett. A háború után mind a magyar, mind a jugoszláv népbíróság halálra ítélte, Jugoszláviában végezték ki.

és társai ellen 1943 őszén készült vádirata 3309 áldozatot tartott nyilván,⁶³ szerb források az áldozatok számát összesen 3809 főre tették.⁶⁴ 1942 tavaszán megindult a vezérkar nyomozóügyi eljárása, amelynek eredményeként Babos hadbíró alezredes júniusban 705 oldalas jelentésben számolt be az eseményekről. Babos nyomozásával párhuzamosan – 1942. március–áprilisban – lezajlott a Keresztes-Fischer Ferenc⁶⁵ belügyminiszter által elrendelt összeírás, amely az akció során eltűnt személyek községenkénti névjegyzékbe vételét jelentette.⁶⁶ A délvidéki razzia parancsnokai ellen megindult eljárást le kellett állítani, mivel sem a kormányzó, sem a kormány, sem a vezérkar főnöke nem mert szembenézni az eljárás következményeivel. Szombathelyi közbenjárására a kormányzó augusztus 13-án a honvédtisztekkel szemben az elrendelt bűnvádi eljárást megszüntette.⁶⁷ A honvédség reputációját tehát a pertörléssel kívánták megvédeni. Feketehalmy-Czeydner altábornagyot és Deák László⁶⁸ ezredest nyugdíjazták, Grassy József⁶⁹ ezredes a szovjet hadművelleti területre került. A csendőrtisztek ellen azonban az eljárás tovább folyt. Horthy kormányzó 1943. október 11-én rendelte el a bűnvádi eljárás megindítását, illetve folytatását. Lépését az időközben felmerült újabb adatokkal indokolta. A kormányzói döntésnek elsősorban politikai okai voltak. Az 1943-as esztendőben kezdetét vette a magyar béketapogatózás a nyugati szövetségesek irányába, a közeledés feltételeként azonban az említettek a bácskai jóvátétel ügyét is megjelölték. Szeptemberben létrejött az olasz fegyverszünet, és közelinek vélték a balkáni partraszállás megkezdését is. A magyar kormány mindenképpen gesztusokat akart tenni a nyugati hatalmak irányába. E gesztusok közé sorolható az újvidéki bűnösök bíróság elé állítása. Természetesen az ügy újraindítása a délvidéki szerbség megnyerését is célozta. 1943 decemberében

⁶³ Ádám Magda – Juhász Gyula – Kerekes Lajos: *Magyarország és a második világháború*. Budapest, Kossuth, 1966. 390.

⁶⁴ Györkei Jenő: *Idegen bírák előtt*. Budapest, Zrínyi, 2002. 207.

⁶⁵ Keresztes-Fischer Ferenc (1881–1948) 1931 és 1935, valamint 1938 és 1944 között a Károlyi-, Gömbös-, Imrédy-, Teleki-, Bárdossy- és Kállay-kormányok belügyminisztere. Magyarország német megszállása után a németek az első között fogták el, és a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolták.

⁶⁶ Babos József tanúvallomása a Feketehalmy-Czeydner Ferenc és társai elleni népbírósági tárgyaláson ÁBTL V-87992/1-a. 505–508; 549; 552; Buzási János: *Az újvidéki „razzia”*. Budapest, Kossuth, 1963.76–78.

⁶⁷ HL HM 13. osztály 1943 70.252 Feketehalmy-Czeydner és társai. 5–6.

⁶⁸ Deák László (1891–1945) ezredes. 1942. júliusig a szegedi 9. gyalogezred parancsnoka, amely egység részt vett a dél-bácskai tisztogató akcióban. Az ellenük megindult eljárás leállítását követően nyugdíjazták. Az eljárás újraindítását követően 1944 januárjában az ítéletet be nem várva, az akció fő felelőseivel együtt, német segítséggel a Harmadik Birodalomba szökött, ahol a Waffen-SS felvette állományába. Távollétében nem jogerősen halálra ítélték. A német megszállás után rehabilitálták, visszatért Magyarországra, ahol a Waffen-SS magyarországi parancsnoka mellett a magyar SS-csapatok szemlélője lett. Az európai háború befejeződése előtt pár nappal öngyilkos lett.

⁶⁹ Grassy József (1894–1946) altábornagy, 1941. augusztustól 1942. áprilisig a 15. gyalogdandár parancsnoka. Részt vett a délvidéki razziában, ahol Újvidék városparancsnoka is volt. Az elkövetett atrocitások egyik fő felelőse. 1942. áprilistól 1942. novemberig a 13. könnyűhadosztály parancsnoka, majd 1943. novemberig a Honvéd Vezérkar Főnökének kiképzési csoportfőnöke. 1943-ban hadbíróági eljárást kezdeményeztek ellene az 1942. januárban elkövetett cselekményei miatt. 1944. januárban az ítéletet be nem várva, az akció fő felelőseivel együtt, német segítséggel a Harmadik Birodalomba szökött, ahol a Waffen-SS felvette állományába. Távollétében nem jogerősen halálra ítélték. A német megszállás után rehabilitálták, 1944. novembertől az SS 25. „Hunyadi” hadosztály parancsnoka. A háború után mind a magyar, mind a jugoszláv népbíróság halálra ítélte, Jugoszláviában végezték ki.

kezdetét vette az ügy fő tárgyalása, azonban a vezérkar főnöke Feketehalmy-Czeydner és társai ellen nem volt hajlandó vizsgálati fogságot elrendelni,⁷⁰ aminek következtében azok 1944 januárjában megszöktek. Január 18-án a kormány éles hangú nyilatkozatban ítélte el Feketehalmy-Czeydner és társait, közönséges szökevényeknek minősítették őket. Szombathelyi tiszti gyűlést hívott össze az Országos Tiszti Kaszinóba, és felolvasta a szökéssel kapcsolatban január 21-én kiadott tiszti parancsát.⁷¹ Ebben többek közt a következők szerepeltek:

„Ami legutóbb történt, azt sohasem hittem volna, hogy megtörténhet, mert számomra elképzelhetetlen volt. Magyar tábournokok [...] a felelősségre vonás elől megszöktek. Felelniök kellett volna azokért az eseményekért, amelyek 1942. januárjában a Bácskában történtek. [...] Felelni kellett volna olyan cselekményekért és tettekért, melyeket parancsnokságuk alatt álló csapatok és közbiztonsági szervek követtek el. Felelni kellett volna mindazon cselekményekért, amelyek a magyar katona és fegyverek becsületét mélyen sértették, és amelyek a magyar katonatiszt tekintélyével és jó hírnevével teljesen összeegyeztethetetlen. Felelniök kellett volna azért, mert nem vigyáztak arra, hogy a vezetésük alatt álló magyar katona balkáni nívóra ne süllyedjen. Felelniök kellett volna mindazért, amit tettek, vagy amit tenni elmulasztottak.

Ami 1942. januárjában a Bácskában, nevezetesen Újvidéken történt, az példátlan a magyar honvédség történetében is és alkalmas arra, hogy a szomszédos szerb nép és közénk évszázadokra a gyűlölség és bosszú magvait hintse el. Az egész eseményt összefoglalóan csak ezekkel a végzetesen tragikus szavakkal tudom kifejezni, hogy nemzeti szerencsétlenség.”⁷²

Szombathelyi leírja, hogy az ügy megindítása azért húzódott, mert a vádlottak sokáig megtévesztették valótlan állításaikkal, és féltette a honvédség becsületét is elhamarkodva vásárra vinni. Személyes csalódásának is hangot adott: „A vádlottak között nem egy olyan volt, aki tovább élvezte előljárói és bajtársai bizalmát. Közöttük Grassy vezérőrnagy egészen a legutóbbi időkig mellettem szolgált. Úgyszólván mellőlem szökött meg. Óriási csalódás szökésük számomra, melyet még élek nem fogok elfeledni.”⁷³ A vádlottak szökésükkel árulást és hűtlenséget követtek el, és maguk felett mondták ki az ítéletet.

„Ők magukat bizonyára politikai áldozatoknak állítják oda, mártíroknak, akik azért szenvednek, mert a magyar ügyet szolgálták. Igen, ők áldozatok, de nem a politika áldozatai, hanem a vétkes könnyelműség és a politizálás áldozatai – mely sajnos oly mélyen befészkelte magát soraink közé.

⁷⁰ Szombathelyi döntését azzal indokolta, hogy méltánytalannak tartotta egy magyar tábournokokhoz a letartóztatást. A vádlottak is olyan kijelentéseket tettek, hogy örülnek annak, hogy ügyük mielőbb bíróság elé kerül, és így tisztázhatják magukat. A német katonai attasé is nyomást gyakorolt a vezérkar főnökére, hogy ne tartóztassa le a vádlottakat, és az Államvédelmi Központból is olyan értesítést kapott, hogy a vádlottak letartóztatása esetén a németek akár erőszakkal is kiszabadítanák őket. Gosztonyi (1990) i. m. 37–38; ÁBTL: V-87992/1-a. 572; ÁBTL V-101594/1. Szombathelyinek a vádirathoz írt észrevételei. 30.

⁷¹ Szombathelyi Ferenc 1944. január 21-i tiszti parancsa. ÁBTL V-101594/1. 264–268.

⁷² Szombathelyi Ferenc 1944. január 21-i tiszti parancsa. ÁBTL V-101594/1. 264–268.

⁷³ Szombathelyi Ferenc 1944. január 21-i tiszti parancsa. ÁBTL V-101594/1. 264–268.

Egy kor szelleme által elvakítva, politikai éretlenségükben olyan dolgokat követtek el és olyan szerepet vállaltak, amelyet tiszték, katonák sohasem vállalhatnak, és amelynek elvégzésére soha, semmilyen körülmények között nem adhatják oda magukat.”⁷⁴

Ezután rátért az ellenük folyt bírósági eljárás jellemzésére: a bíróság teljesen pártatlan volt, a bírák hivatásuk magaslatán álltak, a vádlottak pedig a védekezés teljes szabadságával élhettek. Azonban ezzel visszaélve megszóktak. „Ilyen a mi történelmünkben még soha nem fordult elő. Mert magyar tábornokok még akkor is szenvedtek, ha nem voltak vétkesek.”⁷⁵ Alárendeltjeiket soha nem hagyták cserben – ellentétben a mostani szökevényekkel.

Az általánossá vált politizálási hajlandóságra utalva végezetül kijelenti:

„A fentieket nemcsak azért közöltem, hogy a tisztikar ezen ügyről tájékoztassam, hanem azért is, hogy ismét felhívjam a tisztikar figyelmét arra, hogy ne politizáljon. Különösen most tartózkodjon a politizálástól, bár jól tudom, hogy éppen ez az eset újból mozgásba hozza a politikai hajlamot. A politizálók most azután nagyon is elemükben lesznek. Még magukat is túllicitálhatják.”⁷⁶

Azonban, jegyzi meg keserűen:

„Egy politizáló tisztikar iránytűt veszít és szerencsétlen embertáraság lesz. [...] A tisztikar eltéved, aljas ösztönök és politikai áramlatok szolgálatába szegődik. Szörnyű kilengések áldozata lehet, mint azt a jelen eset is mutatja. Okoljunk ebből az esetből. A tiszt legyen fegyelmezett, becsületes, lovagias és emberséges ember, mint amilyen a magyar tiszt mindig is volt, és aminek a jó hírnevét mindig köszönheti és köszönni fogja.”⁷⁷

A fenti sorok már eleve kifejezik az érzelmi töltöttséget, azonban az Országos Tiszti Kaszinóban a parancs felolvasásakor jelen lévő egyik szemtanú a következőképpen tudósít Szombathelyi lelkiállapotáról:

„A »főnök« sovány aszkétaarca verítékben ázott. Ingerültségében lelökte, lesodorta papírlapjait, melyekről a bűnösök kiátkozását, tiszti rendfokozatuktól, rangjuktól, beosztásuktól való megfosztását, a honvédség kötelékéből való végleges kizárását kellett volna felolvasnia. Fáradtan billegtek, lebegtek a fehér lapok a földre, de senki sem mert megmocanni, hogy egyet is felvegyen közülük. Szombathelyi üvöltött, ordított. [...] »Undort, gyűlöletet, megvetést érzek azok iránt, akik gyalázatba sodorták, bemocskolták, meggyalázták magyar hazánkat, katonai becsületünket. Alig hihető, hogy ezt valaha is elfelejtheti, megbocsájthatja nekünk a józan, művelt népek közössége!« Halottfehéren, elszánt mozdulattal lecsatolta kardját, és az asztalra dobta. Hangja rekedtté vált, szája sarka legörbült. »Elhatárolok magam attól a tisztkartól, melynek tagjai ekkora aljasságra képesek [...] Eldobom magamtól a kardot, melynek becsületére, tisztaságára felesküdtem, és melyet most bemocskolt, meggyalázott néhány gazember [...]«

⁷⁴ Szombathelyi Ferenc 1944. január 21-i tiszti parancsa. ÁBTL V-101594/1. 264–268.

⁷⁵ Feltehetően az aradi vértanúkra utal. *Forrás:* Szombathelyi Ferenc 1944. január 21-i tiszti parancsa. ÁBTL V-101594/1. 264–268.

⁷⁶ Szombathelyi Ferenc 1944. január 21-i tiszti parancsa. ÁBTL V-101594/1. 264–268.

⁷⁷ Szombathelyi Ferenc 1944. január 21-i tiszti parancsa. ÁBTL V-101594/1. 264–268.

Ennek a gesztusnak a súlyát, jelentőségét – azt hiszem – a mai ember, a mai civil képtelen a maga valóságában felmérni, megérteni. A kard, a »porte-épée«, az arany kardbojt: szimbólum volt, a tisztí becsület, a feddhetetlenség, a katonai erények jelképe. Döbbenetes volt, ahogyan a vezérezredes – kardjának elhajításával – elhatárolta magát az újvidéki gyilkosságoktól.”⁷⁸

Hogy mennyire meghatározó szerepet játszott katonai vezetői döntéseiben a vallásos elem, azt leginkább Schönherz Zoltán⁷⁹ elítélésének körülményei mutatják. Schönherz Zoltán tizenhárom vádlott-társával 1942. szeptember 29–30-án állt a Honvéd Vezérkar Főnökének Bírósága⁸⁰ elé. A tárgyaláson megállapítást nyert, hogy Schönherz Zoltán 1924 óta volt a kommunista párt tagja, és 1935 és 1940 között hosszabb időt töltött a Szovjetunióban. 1940 végén visszatért, és itthon a kommunista párt központi bizottságának vezetőségi tagja lett. Terveik között szerepelt az erdélyi kommunista párttal együttműködésben a honvédségbe beépülve azt bomlasztani, adott pillanatban fegyvereiket a tisztek ellen fordítani, a Vörös Hadsereghez áttérni, a partizán és szovjet ejtőernyős csapatokkal együttműködve szabotázsakciókat végrehajtani. A vádak súlyossága miatt Schönherz Zoltánt halálra ítélték, amely Szombathelyi vezérezredes mint illetékes parancsnok, október 8-án megerősített, így Schönherzet másnap kivégezték a Margit körüti fogház udvarán.⁸¹

Szombathelyi a háború után azt írta a vonatkozó ügyről, hogy:

„A VKF bíróság nem működött titokban, mindenki tudta, hogy ilyen van és hogy ez bíróság. Háborúban nem babra megy a játék, azt is tudhatja mindenki. Ha valaki háborúban 1942-ben az utcára megy, és azt kiáltja, hogy éljen a béke és le Németországgal, és a lakatanyákban békepropagandát csinál, az éppen olyan bután viselkedik és provokálóan, mint ha ma valaki az utcára menne, és ott azt kiabálná, hogy le a demokráciával és Oroszországgal. Sajnos akadtak ilyenek. Ezek között volt Schönherz is, kit a VKF bíróság halálra ítélt. Az ítélet után fogadtam az illető anyját és nővérét, akik kegyelmet kértek. Ez igazolja, hogy sem politikailag, sem fajilag nem voltam elfogult. Az ügyet alaposan átnéztem, a bírót kikérdeztem, ügyészemet és Babos hadbíró és az Államvédelmi Központ vezetőjét, Ujszászy⁸² [82. lábjegyzet tőlem – K. J.] tábornokot újból meghallgattam,

⁷⁸ Bárczy (1981) i. m. 356–357.

⁷⁹ Schönherz Zoltán (1905–1942) 1940 decemberétől szervezte a Kommunisták Magyarországi Pártja háborúellenes harcát, valamint a Függetlenségi Bizottságot irányította. Ez a szervezet rendezte meg 1941. október 6-án a Batthyány-émlékmécsesen, valamint november 1-jén a Kossuth és Táncsics sírjánál lezajlott tüntetéseket. A *Népszava* 1941. karácsonyi számát is előkészítette, az illegális *Szabad Nép* szerkesztésében segédkezett, amelynek 1942. február 1-jei első számában Schönherz írta meg *Szabad Nép szabad országban* címmel az újság vezércikkét. 1942. július 6-án tartóztatták le, elsőrendű vádlottként került tizenhárom társával a VKF különbírósa elé.

⁸⁰ A Vezérkar Főnökének Bírósága az 1941. október 28-án kelt 7650/1941.M.E. számú rendelet értelmében az 1930. évi III. t.c. 59. §-ába ütköző hűtlenség büntette miatt keletkezett bűnvádi ügyekben úgy a katonai, illetve fegyveres erőhöz tartozó, mint minden polgári egyénnel szemben a m. kir. honvéd vezérkar főnöke bírt illetékességgel. E bűnügyekben az eljárást a m. kir. honvéd vezérkar főnökének bírósága a hadrakelt sereg számára előírt szabályok szerint folytatta le.

⁸¹ HL VKF Bíróság H 247.

⁸² Ujszászy István (1894–?) vezérőrnagy, 1939. május és 1942. augusztus között a 2. vkf. osztály, 1942. augusztus és 1944. március között az Államvédelmi Központ vezetője.

Szűc⁸³ [83. lábjegyzet tőlem – K. J.] ügyészem – Babos kivételével – mindenki a kegyelem elutasításának megerősítése mellett volt, mert nevezett feje volt a békepropagandának, és megbánást nem tanúsított, és különben is már kémkedés miatt is vádolva volt. Én tehát az ítéletet megerősítettem. Schönherz veszélyes és megátalkodott békeagitátor volt, agitátor tanfolyamot végzett a cseh megszállás alatt, hogy kommunista volt, azt nem tudtam, de nem is érdekelt, mert ismétlem én politikailag elfogulatlan voltam. Ezt mutatja az ítélet végrehajtásának felfüggesztése Kovács Imre⁸⁴ [84. lábjegyzet tőlem – K. J.] parasztíró ügyében, kit a VKF bíróság agrárkommunista agitáció miatt 15 évre ítélet el. Miután nevezett megbánta, és megígérte, hogy jövőben hasonló tevékenységtől tartózkodni fog, büntetését, illetve ennek végrehajtását bizonytalan időre felfüggesztettem. Felfüggesztettem az ukrán hazaárulók (körülbelül 20) ítéletének végrehajtását is, feltételeesen, ha jövőben tartózkodnak felforgató tevékenységtől. Ugyanúgy egy csomó nazarénust bocsájtottam szabadon. Kegyelmet gyakoroltam a zombori szerb hazaárulási perben. Ezeket az eseteket egyben, mint bizonyítékát hozom fel arra, hogy milyen nagyvonalúan jártam el, mint illetékes parancsnok. Sem gyűlölet, sem vérengzési hajlam nem vezettek soha. Különben is a VKF bíróság ítéleteit a Honvédelmi Minisztérium és Legfelsőbb Honvédtörvényszék felülbírált. Soha semmiféle kifogást és megjegyzést nem kaptam. Én magam bárkit szívesen fogadtam. Ügyészemben és Babos doktorban is teljesen megbíztam, mert különösen Babost, mint emberséges embert ismertem meg, aki különösen nyilasok elleni ügyekben és zsidó ügyekben oly mértékben támogatót, mely akkor szinte exponálás számba ment.”⁸⁵

Lieszkovszky alezredes visszaemlékezése tanúskodik arról, hogy a kegyelmi kérvény elutasításában Szombathelyi vallásos hite játszotta a legmeghatározóbb szerepet:

„A VKF-nek volt külön bírósága, melyhez tartozó esetek felett kegyelmi kérvény dolgában a döntés joga a vezérkar főnökét illette meg. Egy napon a hivatali munkánk utáni séta alkalmából Szombathelyi gondterhelten töprengett: – Itt van ez a bírósági ügy! Súlyos ítélet egy illegalitásban szervezkedő kommunista ellen. Nem minősült politikainak, hanem katonáinak a vád. A vádlottra rábizonyult a többszöri határátlépés az orosz vonalon. Kimeríti a kémkedés vádját, amire a paragrafus háború esetén halálbüntetés. Nem éreztem magam arra hivatva, hogy egy emberélet felől döntést hozzak. Ezért három különböző nézetű tábornoknak adtam át az aktákat, hogy véleményt nyilvánítsanak a kegyelmi jogot illetően. Mind a három helyről a vélemény határozottan elutasítása volt a kegyelemnek. Ennek ellenére még nem határoztam. Betérek a templomba, és valami bármily csekély jelért imádkozom, mely döntse el határozatomat. Másnap, vagy egy-két nap is elmúlhatott, mikor ezt mondta: A dolog eldőlt, jelt kaptam, az ítéletet nem változtattam meg. Csengettek lakásomon. Inasom ajtót nyitott és izgatott női hangokat hallottam.

⁸³ Dr. Szűcs Sándor (1888–1945) hadbíró ezredes, 1933-tól a Honvédség Főparancsnoka, majd a Honvéd Vezérkar főnökének ügyésze. HL AKVI 2458/1890.

⁸⁴ Kovács Imre (1913–1980) politikus, 1939 és 1946 között a Nemzeti Parasztpárt főtítkára. 1942. februártól a háború- és németellenes Magyar Történelmi Emlékbizottság elnöke volt. 1942-ben az angolokkal való együttműködés miatt, hazaárulás vádjával letartóztatták, és három hónapig vizsgálati fogságban volt. Szombathelyi szóbeli „megfeddés” után elengedte. Gosztonyi (1990) i. m. 69–70.

⁸⁵ Kaló József: Szombathelyi Ferenc vezérezredes önéletrajza és védőbeszédének vázlata 1946-ból. *Hadtörténelmi Közlemények*, 124. (2011), 2. 594–629.

Aztán inasom hangját: – Mit csináljak evvel a pénzzel? Válasz: – Ezt tartsa meg, beszél-nünk kell a gazdájával. – Itt pénz nem számít. Ha kell, egy millió sem számít és rendel-kezésre áll.

Mindez oly magas hangon, hogy behallatszott a szobába. Az inas bejött egy százast lobogtatva, hogy ezt nyomták kezébe a bejelentésért, a többi szöveggel. Schönherz anyja és nővére voltak a látogatók.

– A jelet megkaptam – mondta Szombathelyi. – Természetesen ilyen bevezetés után nem fogadtam látogatóimat, pedig egy kétségbeesett anya kérése lehet, hogy másfelé döntötte volna a bennem küzdő bizonytalanságot.”⁸⁶

A fenti visszaemlékezés arra vonatkozóan is fontos forrásértékkel bír, hogy Szombat-helyi döntéseit lelkiismereti alapon hozta meg, amelyben döntő elem a hite, vallásos meggyőződése volt.

Végezetül érdemes felidéznünk népbíróági tárgyalásán Szombathelyinek a Népbíró-ságok Országos Tanácsa utolsó tárgyalásán, a jogerős ítélet⁸⁷ megszületése előtt elmondott

⁸⁶ HL TGY 2833.

⁸⁷ Első fokon az ítélethirdetésre NB. XX. 653/1946/7. szám alatt 1946. március 30-án került sor. Szombathe-lyit bűnösnek találták a Nbr. 15. §-ának 1. és 3. pontjában meghatározott népellenes bűntettekben, valamint a Btk. 478. §-ában meghatározott hivatali hatalommal való visszaélés bűntettében. A népbíróság ezért összbüntetésként 10 évi fegyházra, mint főbüntetésre ítélte. Ez az ítélet a védőügyvéd visszaemlékezése és a tanácskozási jegyzőkönyv tükrében válik igazán érdekessé: dr. Kardos János visszaemlékezésében azt írja, hogy a bíróság tagjai és maga a népügyész a tárgyalások szüneteiben többször is biztosították őt és Szombathelyit teljes együttérzésükről, pártkülönbség nélkül. A tanácskozási jegyzőkönyv tanúsága szerint ellenben a népbírák egyhangúlag nyilvánították bűnösnek Szombathelyit a népellenes bűntettekben és a hivatali bűnpártolás bűntettében, valamint egyhangúlag mentették fel a háborús bűntettek vádjá alól. A büntetés mértékét illetően a Független Kisgazdapárt, a Polgári Demokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt által delegált tanácsstagok 6 évi, míg a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Szakszer-vezetek Országos Tanácsa delegáltjai 10 évi fegyházbüntetést javasoltak, így a szavazategyenlőség miatt dr. Molnár László tanácsvezető bírónak kellett döntenie.

Az 1946. május 22-én a NOT.I. 3162/1946/11. szám alatt dr. Bojta Béla vezetésével hozott ítélet az első-fokú ítélet Szombathelyit felmentő egyes részeit megváltoztatta, egyedül Szombathelyinek a Kárpát-csoport parancsnokaként tanúsított magatartását, az 1941. szeptemberi, németekkel történt tárgyalást, a 2. magyar hadsereg maradványainak hazahozatalával, a Szerbiába küldendő megszálló csapatokkal, az Északkeleti-Kárpátok védelmi vonalának kiépítésével és a VKF különbíróság nyomozóhatóságai által elkövetett atrocitásokkal kapcsolatosan emelt vád szerinti tényeket nem értékelte bűncselekményként, de az összes többi vádpontban bűnösnek mondta ki Szombathelyit, és ezért főbüntetésül életfogytiglani fegyházra ítélte. A vádlott bűnösségét egyhangúlag állapították meg a tanács tagjai, a büntetés mértékét illetően azonban itt is eltérés mutatkozott: a Magyar Kommunista Párt (Dr. Sömjén Pál) és a Polgári Demokrata Párt (Dr. Sacher Róbert) delegáltjai golyó általi halálbüntetés kiszabását, a Nemzeti Parasztpárt (Dr. Szabó Mihály) 15 évi fegyházbüntetést, a Független Kisgazdapárt (Dr. Berend György) és a Szociáldemokrata Párt (Bojta Béla, egyben tanácsvezető) delegáltjai pedig életfogytig tartó fegyházbüntetés kiszabását indítványozták. Végül szótöbbséggel határoztak a fenti ítélet mellett. Az ítélet indoklásában a bíróság hivatkozott arra, hogy azért nem hoztak halálos ítéletet, mert korábban erre vonatkozó hírek láttak napvilágot, és az életfogytiglani büntetéssel kívánták bizonyítani függetlenségüket. Bojta Béla írja a Szombathelyi-perben hozott ítéletről visszaemlékezésében: „Úgy éreztem, hogy Szombathelyi Ferenc halálra ítéltése nem felel meg a személyével kapcsolatos egyéb magatartásának. [...] Szombathelyi ügyében a sajtónak óriási szerepe volt, és nap-nap után jelentek meg közlemények a tanács ítéltetése előtt, amelyek halált kiáltottak fejére. [...] Elvi szem-pontból végzetesnek tartottam, hogy akkor, amikor az Országos Tanács a legszigorúbb és legridegebb ítéltetést alkalmazza a háborús főbűnösökkel szemben, a legkisebb látszata is felmerüljön annak, hogy a bíróságot bárhogyan is lehetne befolyásolni.” Zinner Tibor – Róna Péter: *Szállasiék bilincsen*. Budapest, Lapkiadó Vállalat, 1986. 334–335.

védőbeszédét, amely szintén vallásos elemekből építkezett, és kifejezi hitvallását katonai vezetői tevékenységével kapcsolatban:

„Ma is szemem előtt van, amint Szombathelyi a terem közepén, a tanácselnökkel szemben állva elkezdte beszédét. Felöltöje balszárnját kitárta, kezeivel mintegy illusztrálva azt, amit mondott.

Szinte mesélve kezdte el mondanivalóját, ahogy elmondotta, hogy vezérkari főnök korában milyen bíborpiros bélése volt köpenyének, míg fekete pantallóját ugyancsak piros lampaszok ékesítették. Zubbonya aranygallérján hímzett tölgyfalevelek és fényes csillagok ragyogtak. Vállan aranyló vállpántok. Szíve fölött színes szalagokon függtek a különböző bel- és külföldi kitüntetések: a Vaskoronarend és fényes kereszttek, koronás díszjelvények és érmek, amelyek egy-egy lépésénél megcsörrentek. Mellkasán a Vitézi Rend címeres jelvénye, a Magyar Érdemrend tisztii keresztje, amely szinte aprónak látszott a középkereszt és a hozzá adományozott Csillag mellett. Gomblyukában az I. világháborúban szerzett Vaskereszt. Nyakában a Magyar Érdemrend nagykeresztje hadiszalagon a kardokkal. Fényes csillagok, érmek és kereszttek [...] A legnagyobb keresztje azonban nem a mellkasán csillogott, nem is a nyakában lógott, hanem hátát és a két vállát nyomta úgy, hogy majdnem összeroskadt. Ez nem valami kitüntetés volt, hanem a magyar népért való roppant felelősség: »Hogyan tudnám ezt a mi kis Hazánkat ebből az örült világégből kimenteni?«⁸⁸

Szombathelyi Ferenc, mint a 19. századi eszmények szerint nevelt honvédtiszt, a 20. század totalitárius ideológiái által megfertőzött közegben volt kénytelen működni. Egész szolgálata során küzdött a tisztikar apolitikus beállítottságának fenntartásért, illetve ennek visszaállításáért, azonban ez az igyekezete meddő szélmalomharc maradt. Éppen vezérkarfőnöki működése idején kellett a legbrutálisabban szembesülnie a tisztikar szélsőséges politizálási hajlandóságának következményeivel, amelyek közül a legsúlyosabb a délvidéki vérengzés elkövetése volt. A háború alatti mérsékelt felfogása következtében a hazai szélsőjobboldal angolbarátnak és zsidóbérencnek tartotta, majd ugyanezen tetteiért a német megszállást követően előbb német, majd nyilas fogságba került, és Németországba hurcolták. A korszellemmel sokszor szembemenő cselekedeteinek alapja vallásos meggyőződése, neveltetése és világlátása volt. A háború végén amerikai csapatok szabadították ki német fogságából, de Magyarországra már mint háborús bűnös került. Itt két ízben is bíróság elé állították, és a legfontosabb vádpontok között szerepelt a délvidéki razzia is. Törvénytelenül kiadták a jugoszláv hatóságoknak, és a sors fintoraként a volt vezérkarfőnököt 1946. október 30-án a délvidéki bűnösökkel együtt ítélte halálra Újvidéken a Vajdasági Legfelsőbb Bíróság. Tetteit a háború után fasisztának és németbarátnak bélyegezték, elítélésében kulcsszerepet játszottak a hazai és jugoszláv kommunisták. Így lett sorsa 20. századi magyar katonasors, és vált áldozatává egyszerre mindkét totalitárius ideológiának, azaz magának a politikának.

⁸⁸ HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Kardos István: *Apám – Dr. Kardos János. Visszaemlékezés*. London, 1982. 2. k. 19–20.

Irodalomjegyzék

Felhasznált irodalom

- Ács Tibor (szerk.): *A magyar katonai gondolkodás története*. Budapest, Zrínyi, 1995.
- Ádám Magda – Juhász Gyula – Kerekes Lajos: *Magyarország és a második világháború*. Budapest, Kossuth, 1966.
- Bárczy János: *Zuhanóugrás*. Budapest, Magvető, 1981.
- Bethlen István: *Bethlen István emlékirata*. Budapest, Zrínyi, 1988.
- Braham, Randolph L.: *A magyar holocaust*. Budapest, Gondolat, 1988.
- Braham, Randolph L.: *Román nacionalisták és a Holocaust*. Budapest, Múlt és jövő könyvek, 1998.
- Buzási János: *Az újvidéki „razzia”*. Budapest, Kossuth, 1963.
- Deák István: *Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918*. Budapest, Gondolat, 1993.
- Gosztonyi Péter: *Szombathelyi Ferenc visszaemlékezése 1945*. Budapest, Zrínyi, 1990.
- Györkei Jenő: *Idegen bírák előtt*. Budapest, Zrínyi, 2002.
- Hajdu Tibor: *Tisztikar és középosztály*. Budapest, História – MTA Történettudományi Intézete, 1999.
- Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig, 1–2. kötet*. Budapest, Magvető, 1978.
- Kaló József: Egy politizáló tisztikar iránytűt veszít és szerencsétlen embertársaság lesz – Szombathelyi Ferenc vezérezredes viszonya a politizáló tisztetekhez. In Ekert Mária – Molnár Attila Károly (szerk.): *Eszme és történet*. Budapest, Nemzeti Közszerkesztőség, 2014. 93–115.
- Kaló József: Szombathelyi Ferenc és a galíciai deportálás. *Magyar Napló*, 20. (2008), 8. 27–32.
- Kaló József: Szombathelyi Ferenc memorandumja. *Hadtörténelmi Közlemények*, 122. (2009), 3. 747–762.
- Kaló József: Szombathelyi Ferenc vezérezredes önéletrajza és védőbeszédének vázlata 1946-ból. *Hadtörténelmi Közlemények*, 124. (2011), 2. 594–629.
- Kardos István: *Apám – Dr. Kardos János. Visszaemlékezés*. London, 1982.
- Szakály Sándor: *Hadsereg, politika, társadalom*. Budapest, Lánchíd, 1991.
- Szakály Sándor: *Honvédség és tisztikar 1919–1947*. Budapest, Ister, 2002.
- Zinner Tibor – Róna Péter: *Szálasiék bilincsben*. Budapest, Lapkiadó Vállalat, 1986.

Levéltári források

- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) V-101594/1 Szombathelyi Ferenc vizsgálati dossziéja.
- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) V-87992/1-a. Feketehalmy-Czeydner Ferenc és társai elleni vizsgálati dosszié.
- Budapest Főváros Levéltára (BFL) 293/1946 X. Szálasi Ferenc népbírósi anyaga 7. doboz Szombathelyi Ferenc feljegyzései.
- Hadtörténelmi Levéltár (HL) HM 13. osztály 1943 70.252 Feketehalmy-Czeydner és társai.
- Hadtörténelmi Levéltár (HL) Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz.
- Hadtörténelmi Levéltár (HL) VKF 1942 1. oszt. 4910/el.
- Hadtörténelmi Levéltár (HL) VKF 1942 1. oszt. 5683/el.

Hadtörténelmi Levéltár (HL) VKF 1942 hdm. csf. 35/el.
Hadtörténelmi Levéltár (HL) VKF 1943 4. oszt. 53.957/el.
HL AKVI 2458/1890.
HL Szombathelyi Ferenc tiszti személyi anyaga 3137/1890.
HL TGY 2833. Lieszkovszky Pál huszár alezredes visszaemlékezése.
HL VKF Bíróság H 247.